

DOWN TO earth

 milieudefensie
voor veranderaars

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 14 | augustus 2023

78

milieu | mensen | meningen

Leren leven met het water in Indonesië

ALTIJD
de mooiste outfits
nooit nieuwe kleren

AMAZONEBOEREN
laten het regenwoud
weer teruggroeien

WAAROM
serveert het ziekenhuis
nog saucijzenbroodjes

“Vorige week was de week van het industrieel geweld. In de buurt van Wilhelmshafen kregen we voor het eerst een neerslachtig gevoel: waar zijn we eigenlijk voor aan het fietsen? Immense industrieterreinen, pijpleidingstraten dwars door de dijken heen.”

In: De Volkskrant van 9 augustus 1978.

Beeld: Edo Landwehr. Jaap Jelle maakte in 1978 met tweehonderd andere fietsers de Waddenfietsocht van Den Helder naar Esbjerg in Denemarken om aandacht te vragen voor de bedreigingen van het Waddengebied. Nu, 45 jaar later, fietsen de Luchtfietsers die tocht nogmaals. De Wadden zijn nog steeds in gevaar. Net als de kust van Argentinië, waar de bewoners van Mar del Plata en andere kuststeden sinds januari 2022 elke maand protesteren tegen de geplande offshore-olieboringen van Shell, YPF en Equinor. Een van hen is kunstenaar Lafken, hier te zien met een protestvlag.

1. Wisse Beets, *freelancer*. 2. Rinske Bijl, *Activist*. 3. Vincent Bijlo, *columnist*. 4. Ynske Boersma, *freelancer*. 5. Michiel Bussink, *Recept*. 6. Carolien Ceton, *hoofdredacteur*. 7. Robert Elsing, *fotograaf*. 8. Renske de Greef, *Strip*. 9. Esmee de Gooyer, *redacteur*. 10. Ton de Jong, *freelancer*. 11. Rob de Kam, *freelancer*. 12. Jimmy Kegel, *freelancer*. 13. Wendy Kooops, *Media*. 14. Marjan Peters, *art-direction en vormgeving*. 15. Thomas van Slobbe, *recensie*. 16. Pépé Smit, *illustrator*. 17. Hilde Wijnen, *Consument*.

8 Geen saucijzenbroodjes in ziekenhuizen

Diëtist Lobke Faasen ontwikkelde de Schijf for Life, een plantaardige variant op de aloude Schijf van Vijf. "Het Voedingscentrum gebruikt in de sheet over vegetarisch en veganistisch eten zeventien keer het woord 'tekorten' en één keer 'gezondheidsvoordelen'. Tijd voor een positiever verhaal!"

16 "Tien jaar geleden was dit een kale vlakte"

In het project Finca Amazónica leren Colombiaanse veeboeren hoe ze hun land kunnen gebruiken op een manier die wél bij het ecosysteem van de Amazone past. "Er bestaan veel wilde soorten in de Amazone die je zonder gebruik van pesticiden kunt verbouwen, en ze leveren nog geld op ook."

12 Herover de meent!

Van wooncoöperaties tot Wikipedia: cultuurfilosoof Thijs Lijster ziet overal nieuwe 'meenten' ontstaan. Het is hoog tijd dat we deze gemeenschappelijke bronnen terugveroveren op het neoliberalisme.

21 De Activist Duurzame kleren maken de mens

Dat je er ook ravissant uit kan zien zonder nieuwe kleren te kopen, bewijzen deze activisten. Voor Nichon Glerum betekent kleding ruilen oneindige lol zonder negatieve impact. Mannish Pixel maakt in duurzame *drag* de diversiteit binnen de klimaatbeweging zichtbaar.

Als meer mensen hun oude kleding zouden ruilen en repareren, zou dat een hoop uitbuiting en vervuiling schelen, weet ook Pepijn Rademakers. Daarom leert hij scholieren met de Textiel Race hoe ze betere keuzes kunnen maken.

22 Klimaatactie in het Koninkrijk

Het Caribisch deel van het Koninkrijk, zes *small island developing states*, is extra kwetsbaar voor klimaatverandering. Afgelopen mei bracht klimaatminister Rob Jetten een werkbezoek. "De eilanden voelen zich terecht in de steek gelaten door een gebrek aan hulp en klimaatactie vanuit grotere en meer welvarende landen."

26 "Ze noemen mij een overstromings-expert"

Wel vaak, maar niet zo heftig: dat zijn extensieve of 'alledaagse' rampen die doorgaans onzichtbaar blijven. Zo staat de Indonesische wijk Tambelan Sampit geregeld onder water, maar de bewoners hebben ermee leren leven. Onderzoeker Jimmy Kegel woonde er 4 maanden.

en verder

- 06 Brieven
- 06 Commentaar: Van ons
- 07 Strip
- 10 Friends of the Earth International: Ghana
- 32 Recensie: *De geheimen van het weer*
- 33 Media: *How to Blow Up a Pipeline*
- 35 Recept: gerookte mosselen
- 36 Consument
- 39 Vincent Bijlo belt... met Kalf

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Toekomststoel

Ik las de column van Lawrence, ‘Volwassenen: het is nu aan jullie’. Ik voel mij, als 74-jarige ‘boomer’, aangesproken. Sinds enige maanden hebben mijn man en ik in de gemeente Gooise Meren een regionale werkgroep opgericht van Grootouders Voor het Klimaat (GVK). Die kent in Nederland inmiddels honderden leden. Twee keer per maand demonstreren GVK-groepen voor het ministerie van Economische Zaken en Klimaat en zijn vele deelnemers te vinden bij demonstraties van onder meer XR. En nu circuleert er een ‘Toekomststoel’, bedacht en ontworpen door Jan Terlouw, in de fractiekamers. GVK heeft aan leerlingen van lagere en middelbare scholen gevraagd een briefkaart met de afbeelding van de stoel in te vullen met hun klimaatwensen. De stoel en de briefkaarten zijn na de verkiezingen aangeboden aan de Statenleden. Wij hopen dat politieke organisaties hun verantwoordelijkheid nemen en durven door te zetten om de klimaatdoelen te bereiken.

Henriette van Zwet

Visseninventarisatie

Met ons team Vissen, waarmee we vissen inventariseren om de verspreiding van diverse soorten in kaart te brengen, fungeerde jullie T-shirt als goede achtergrond om de vissen goed uit te laten komen in het cuvet.

Geert van Poelgeest, voorzitter Natuurlijk Delfland

Van ons

Een mooi beeld, vorige week bij mij in de straat. Plots hingen er drie vlaggen. Een Nederlandse: met schooltas, de rooie streep boven. Bij mij boven de deur: een Amsterdamse, ook met schooltas. En bij de nieuwe Poolse burens, zonder schooltas: een regenboogvlag. Alleen die laatste hangt nog, de rest is alweer opgeborgen. Ik ben het hele huis aan het opschonen, want volgende week willen we op vakantie. In die weken logeert er een wisselend contingent jongeren in mijn huis. Zij zijn een tijdje chillen in Amsterdam, en onze kat volop eten en aandacht. Een simpele vriendendienst die steeds minder gewoon wordt, begrijp ik van Thijs Lijster (p 12). Want waarom zou je iets met mensen delen, in dit geval een huis, als je er ook geld voor kunt vragen? Nu gaat die vlieger in mijn geval niet op, want Airbnb is niet voor mensen die in een sociale huurwoning wonen. Ook steeds minder gewoon. En daar zit nu net het probleem, natuurlijk. Alles is bezit geworden, een ding waarvan je kunt zeggen: dit is van mij. Mijn huis, mijn jas, mijn kind, mijn zuurstof. De prijs die we daarvoor betalen? De teloorgang van de meent, ofwel: dat wat we ooit als gemeenschap gezamenlijk beheerden.

Of toch niet?

Nichon Glerum is dol op kleren maar heeft al 14 jaar niets nieuws gekocht (p 38). Met de tassen van haar Clothing Loop wordt niet alleen kleding geruild maar ook een *community* gecreëerd. En het is leuk om te doen. In de woorden van een deelnemer: “Het leukste wat ik ooit uit de tas heb gehaald, is mijn buurvrouw.” Miller Calderón Alegría heeft zijn veehouderij omgevormd tot een Amazoneboerderij (p 16). Omdat na jaren extensieve veeteelt op de dorre vlaktes van Caquetá, Colombia, niets meer wilde groeien. Nu verbouwt hij inheemse fruitbomen en biologische groenten. En laat op een deel van zijn land het regenwoud weer terug groeien. (U leest het goed! Hoe mooi is dat beeld?) Voor zichzelf, maar ook “voor de rest van de wereld, want we ademen allemaal dezelfde zuurstof”. Mannish Pixel doet in *drag* mee aan klimaatacties (p 21). Omdat het de gezamenlijke boodschap versterkt en er ook nog eens mooi uitziet. En omdat het enorm leuk is om te doen.

Aan *dragtivist*en geen gebrek tijdens de Pride Walk, een paar dagen voordat ik de stad verlaat. *No pride in ecocide!* Wie er ook zijn: universiteiten, hogescholen, mensen van over de hele wereld die moesten vluchten voor anti-queer geweld, roze ouders, Russen die “vechten voor gelijke rechten”, AsianPride, IranPride – serieus, veel teveel om op te noemen. Op het Museumplein sta ik naast een derdiger met volle baard en roze *crop top*. De sambaband drumt dat de stukken er vanaf vliegen en iedereen gaat los. Wat een beeld! Ik hoop dat mijn Poolse burens ook meefeesten.

Carolien Ceton, hoofdredacteur

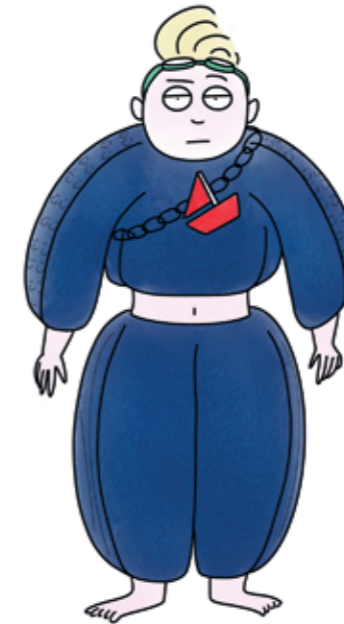
5 RUNWAY-OUTFITS VOOR ZOMER 2023

HEERLIJK ONTSPANNEN LOUNGEN IN EEN CO-ORD PAK IN SENSUEEL ROZE EN ZOMERS GEEL. KOMEN ER ONVERWACHTS HAGELSTENEN IN HET FORMAAT GOLFBAL NAAR BENEDEN? DE HOED VAN STEVIG EN ELASTISCH MATERIAAL STUITERT ZE ZO TERUG.

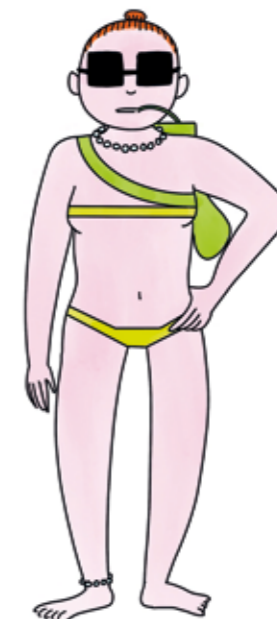
EEN LUCHTIG EN AARDS DESIGN, GEMAAKT VAN BIOLOGISCH STRETCH-KATOEN. IN HET GEVAL VAN EEN ZOMERSTORM MET WINDKRACHT 10 KUNT U MAKKELIJK DE HARINGEN IN DE GROND SLAAN EN U IN UW JURK VERSCHUILEN.

STREETWEAR IN DÉ ZOMERKLEUR VAN 2023. DE SET IS GEMAAKT VAN GERECYCLED E LUCHTBEDDEN, WAT IN HET GEVAL VAN EEN OVERSTROMING GOED VAN PAS KAN KOMEN.

FASHIONABLE, PASTEL EN BRANDWEREND: PRECIES DE OUTFIT VOOR EEN ZOMERVAKANTIE IN HET ZUIDEN VAN EUROPA.

KOMT DE TEMPERATUUR BOVEN DE 40 GRADEN? OVERWEEG DAN EEN STYLISH TRANSPIRATIE-TRANSPORTATIE-TASJE: UW ZWEET WORDT OPGEVANGEN EN ZO NAAR HET RIETJE GEPOMPT. GEEN OVERBODIGE LUXE, WANT DEZE SUMMER WORDT HOT HOT HOT! (IN DE KLEUREN KEY LIME PIE EN COCONUT WHITE.)

“Plantaardig eten is niet risicovol, het is alleen nieuw”

Voorlichting over plantaardige voeding gaat vaak over mogelijke risico's en te weinig over gezondheids- en milieuvoordelen. Diëtiste Lobke Faasen ontwikkelde de Schijf for Life, een plantaardige variant op de aloude Schijf van Vijf. Haar missie: plantaardig eten tot norm verheffen in de gezondheidszorg.

Tekst Rob de Kam Beeld P  p  Smit

Toen Lobke Faasen net startte als diëtiste, werkte ze in verschillende huisartsenpraktijken. Ze wilde meer plantaardig eten adviseren: gezonder voor mensen  n cruciaal voor de gezondheid van de planeet. Faasen (28) stoort zich aan de vooroordelen in de bestaande voorlichting over voeding, aan “het hosanna over vlees, zuivel en eieren”. Haar zoektocht naar informatie over een volledig plantaardig dieet bleek vergeefs. Zelfs voorbeeldfiguren om haar te informeren en inspireren, waren niet te vinden.

Toen dacht je: dan doe ik het maar zelf. Of ja, samen met Armanda Govers, milieujurist en oprichter van de stichting Even Geen Vlees.

“Wij begrepen en begrijpen niet waarom het Voedingscentrum zo krampachtig doet over volledig plantaardig eten. Het wordt

door hen omschreven als heel risicovol. Maar als je die keuze toch wil maken, zo vroegen we ons af, waar kun je dan terecht als consument of gezondheidsprofessional? Ik kan je uit eigen ervaring vertellen dat heel veel diëtisten dat ook niet weten, want wij leren dat helemaal niet tijdens onze opleiding. Armanda en ik wilden dus iets samenstellen waarmee mensen kunnen zien hoe je dat dan volwaardig doet. Dat werd de Schijf for Life.”

Wat is er mis met de aloude Schijf van Vijf? “Op zich niet zoveel. Als iedereen zou eten volgens de Schijf van Vijf wordt Nederland daar absoluut gezonder van. Maar voor de gezondheid van de planeet is meer nodig. Plus, als je volledig plantaardig wilt eten, kun je uit de Schijf van Vijf niet goed opmaken hoe je dat dan moet doen. Het Voedingscentrum heeft wel een factsheet voor gezondheidsprofessionals over vegetarisch en veganis-

tisch eten. Daarin staat zeventien keer het woord ‘tekorten’ en één keer ‘gezondheidsvoordelen’. Wij willen daar een positiever verhaal tegenover zetten omdat het heel hard nodig is dat we veel meer plantaardig gaan eten. En als mensen bij iedere stap die ze in die richting zetten een ‘ja maar’ of ‘let op’ tegenkomen, helpt dat echt niet.”

Waarschuwingen voor een volledig plantaardig dieet zijn dus onterecht?

“Er bestaan z o veel vooroordelen over. Ik ken geen grootschalige onderzoeken naar de inname van voedingsstoffen onder vegans en omnivoren, maar wel een kleine Duitse vergelijkende studie. De conclusie is dat er bij beide groepen voedingsstoffen zijn die extra aandacht vereisen. Als je plantaardig eet, is dat uiteraard vitamine B12, dat moet je aanvullen. Maar als je omnivoor eet, is het weer moeilijker om aan je vezels te komen. Waarom worden die risico's zo erg benadrukt bij plantaardig eten en wordt de noodklok niet geluid bij een omnivoor voedingspatroon? Het antwoord is natuurlijk: omdat omnivoor de norm is. Plantaardig eten is niet risicovoller, het is alleen iets nieuws. Je moet je soms op andere voedingsstoffen focussen, maar dat is prima te doen. Ieder voedingspatroon vereist planning.”

Wat zijn de gezondheidsvoordelen van plantaardig eten?

“Er zijn nog weinig onderzoeken naar mensen die 100 procent plantaardig eten, daar moet je eerlijk over zijn. Maar bij een vol-

waardig plantaardig menu krijg je meer vezels binnen, meer antioxidanten, meer plantaardige eiwitten. Die worden allemaal geassocieerd met positieve gezondheidseffecten. De Academy of Nutrition and Dietetics, wereldwijd de grootste organisatie van diëtisten, benadrukt dat je niet alleen meer gezonde stoffen binnenkrijgt, maar ook minder ongezonde stoffen, zoals verzadigde vetten. Ook dat heeft allerlei positieve effecten op de gezondheid, met als resultaat een betere bloeddruk en een gezonder cholesterolgehalte. En dat draagt weer bij aan betere regulatie van je bloedsuikerspiegel en minder hart- en vaatziekten, diabetes type 2, kanker en obesitas. En daarmee heb je zo'n beetje alle chronische welvaartsziekten van tegenwoordig te pakken.”

Met je Schijf for Life neem je het op tegen de lobby van de agro-industrie en zuivelgiganten. Heb je enige kans van slagen?

“Die vraag heb ik mezelf nooit gesteld.

Voor mijn strijd maakt het niets uit. Ik kan er niet mee leven als ik niet doe wat ik nu doe. Ik zie hoe de industrie opereert en het enige wat ik kan doen is daar het licht op laten schijnen. Het is soms z o duidelijk dat een partij vooringenomen is. *Neem Voeding Magazine*, een vakblad voor diëtisten. Dat is een uitgave van de Nederlandse Zuivel Organisatie. Je weet dat bepaalde onderzoeken daarin niet worden meegenomen, daar kun je makkelijk doorheen prikken. Maar ik praat niet in termen van vijanden, ik zie ze meer als dwarsliggers, remmende factoren. Ik twijfel er niet aan dat mensen die zuivel adviseren denken iets goeds te doen. Wat ik gek vind, is dat iedereen gaat stuiten als ik oproep geen zuivel meer te eten, maar dat bijna niemand zich druk maakt over de gevolgen van de zuivelindustrie voor de gezondheid van de planeet. Hoe kun je dat nou niet zien? Waarom maken we ons wel druk over hoeveel dierlijke eiwitten we precies binnenkrijgen, maar niet over wat de huidige voedselvoorziening voor gevolgen heeft voor klimaatverandering?”

Wat kunnen wij zelf doen om de omslag te bereiken die jij nastreeft?

“Ik focus me natuurlijk heel erg op de gezondheidszorg. Iedereen die daarmee te maken heeft: stel vragen aan je zorgverlener. Bijna elke zorginstelling heeft tegenwoordig wel een duurzaamheidscommissie. Vraag daar na waarom er nog saucijzenbroodjes gereserveerd worden, want dat is niet goed voor mens  n planeet. Er zit heel veel power in vragen stellen – niet alleen in de zorg natuurlijk, maar overal. Je moet de norm ter discussie stellen. Vragen stellen is beter dan preken. En als je dan bullshit terugkrijgt, weet je dat er iets achter zit.”

Dus: plantaardig wordt de norm in de gezondheidszorg en je krijgt alleen vlees wanneer je daar actief om vraagt. Is dat een realistisch doel?

“Ik geloof serieus dat het haalbaar is. In New York heb je al ziekenhuizen die dat doen. Kijk naar het roken, ik ken verhalen dat er vroeger in de kraamkamer werd gerookt. Dat kun je je nu niet meer voorstellen. Ik ben nog jong, maar ik denk dat ik ooit tegen verbaasde jonge mensen kan zeggen: “Ja, heel gek, maar ik had een huisarts die at gewoon spek.”  

Nehemiah Tettey Odjer-Bio wist op de basisschool al dat hij zich wilde inzetten voor het behoud van de rijke Ghanese natuur. “De waarde van de natuur is enorm, ook economisch. Het is belangrijk dat meer mensen zich dat realiseren.” Tekst **Wisse Beets** Beeld **Friends of the Earth Ghana**

This is my backyard

Ghana heeft een veelzijdig klimaat. In het zuidwesten bevinden zich grote stukken tropisch regenwoud. In het noorden en het oosten is het droger en heter, daar zijn meer savannelandschappen. De kust wordt beschermd door omvangrijke mangrovebossen. Daarmee heeft het land ook een enorme rijkdom aan verschillende ecosystemen en biodiversiteit.

Nehemiah Tettey Odjer-Bio zet zich bij Friends of the Earth (FoE) Ghana al meer dan 10 jaar in voor een duurzame omgang met deze natuurlijke rijkdom. En dat is hard nodig, want de gebrekkige controle op landroof en kostbare grondstoffen werkt als een magneet op corrupte en uitbuitende praktijken. Praktijken die de toekomstige leefbaarheid van Ghana op het spel zetten, maar ook invloed hebben op wereldschaal. Ik spreek Nehemiah, coördinator van projecten over bosbehoud en biodiversiteit, via Zoom als hij na een veldbezoek terug is op het hoofdkantoor in Accra.

Waarom staan de Ghanese bossen onder druk?

“Er spelen best veel verschillende dingen. In het regenwoud hebben we te maken met illegale houtkap voor houtverkoop en ontbossing voor de landbouw. De mangrovebossen zijn vooral teruggedrongen door ongereguleerde kap voor brandhout. Van de takken wordt houtskool gemaakt. En dan hebben we nog de mijnbouw waarvoor bossen en hele ecosystemen moeten wijken.”

Wat wordt er gemijnd?

“De Ghanese bodem zit vol met verschillende waardevolle metalen. Al eeuwen wordt er goud gewonnen. Sinds de twintigste eeuw is daar bauxiet bijgekomen, waar aluminium van wordt gemaakt. Onmisbaar voor het maken van auto's, windmolens, zonnepanelen en geavanceerde elektronica. Maar de winning ervan is desastreus voor de natuur en het klimaat. Bauxiet vind je relatief dicht aan het oppervlak. Om het te winnen, wordt zogenaamde dagbouw toegepast. Dat is een erg destructieve manier van mijnbouw: het

hele landoppervlak wordt afgegraven. Eigenlijk is dat niet op een duurzame manier te doen. Complete bossen worden vernietigd en de indirecte gevolgen zijn gigantisch, dat merken we zelfs hier in Accra.”

Welke indirecte gevolgen bedoel je?

“Los van het directe verlies van bos, biodiversiteit en de leefkwaliteit van mensen die in de mijnbouwgebieden wonen, kost mijnbouw veel energie en brengt het vervuiling met zich mee. Rivieren raken vervuild, er is meer erosie, nutriënten spoelen weg, het land verliest zijn waarde. De visstand en de drinkwaterkwaliteit kunnen al door een enkele mijn in een enorm gebied achteruit gaan. En als we het hebben over opgeslagen CO₂ die we weer in de atmosfeer brengen, is de impact natuurlijk wereldwijd. Daar komt bij dat de Ghanese overheid een nieuw beleid heeft. Vroeger werden de ruwe ertsen geëxporteerd, maar nu worden ze in ons land verwerkt tot zuivere grondstoffen. Dat is goed voor de werkgelegenheid en de winst op de korte termijn, maar de negatieve

gevolgen voor het milieu en de welvaart op de lange termijn zijn groot. De natuurlijke systemen worden niet op waarde geschat bij dit soort beslissingen. En die waarde is enorm: gezond drinkwater, een goede visstand, natuurlijke bescherming tegen overstromingen. Ook als je het economisch bekijkt, is dagbouw of boskap vaak niet rendabel op de lange termijn. Het is belangrijk dat meer mensen zich dat gaan realiseren. Daar zetten wij ons voor in.”

Hoe proberen jullie ontbossing tegen te gaan?

“Al sinds onze oprichting in 1986 zijn we aangesloten bij Friends of the Earth International (FoEI). We werken samen met nationale en internationale partners aan bewustwording. Onder andere met Milieudefensie voeren we bewustwordingscampagnes, we lobbyen bij de Ghanese overheid, we helpen lokale gemeenschappen opkomen voor hun belangen en rechten. We zijn betrokken bij een groot project waarbij we mangrovebossen herstellen. We bouwen gemeenschappen die samen op kunnen komen voor het behoud van bossen. En we brengen misstan-

den in beeld. Gelukkig behalen we daarin ook mooie successen.”

Zoals?

“Iets waar we momenteel erg trots op zijn is ons TIMBY project: This Is My Backyard. Het is eigenlijk een platform waarin we breed samenwerken om illegale houtkap aan te pakken. Het werkt zo: IT-experts hebben een platform gemaakt waarop lokale gemeenschappen melding kunnen maken van illegale houtkap. Mensen die in beschermde bossen wonen, krijgen daarvoor een telefoon met een meldingsapp. Die meldingen komen bij ons binnen op een dashboard. Wij evalueren ze en als ze lijken te kloppen, delen we ze met de wereld.

Voor de nationale bosbeheerafdeling van de overheid en organisaties als wij is het onmogelijk om zelf in heel Ghana in de gaten te houden waar illegale houtkap of mijnbouw plaatsvindt. TIMBY maakt ons werk, en dat van handhavers en journalisten die met de meldingen aan de slag gaan, vele malen efficiënter. En het mooie is, het werkt echt! Op basis van de meldingen zijn al verschillende

verhalen in het nieuws gekomen, en zijn overtreders gearresteerd en beboet.”

Waar wil jijzelf de komende jaren voor strijden?

“Ik ben opgegroeid in een bosrijke omgeving. Ik ben me al van kinds af aan bewust van hoe waardevol een gezonde natuurlijke omgeving is. Ik heb van dichtbij gezien wat de negatieve effecten zijn van ontbossing. Nu zijn er nog veel mensen, ook in onze overheid, die wel zeggen dat ze natuurbehoud belangrijk vinden, maar de volgende dag zetten ze rustig hun handtekening onder een plan dat is gebaseerd op ontbossing en kortetermijnwinsten.

Mensen moeten zich echt bewust worden van het belang van natuurbehoud voor welvaart, gelijkheid en vrede op de lange termijn. Hopelijk komt dit besef er overal ter wereld, door onderwijs en media-aandacht, en kunnen we duurzame besluiten maken voor onze toekomst. Ik merk nu hoeveel we kunnen bereiken door samen te werken, met kleine lokale gemeenschappen én met grote internationale milieuorganisaties.” □

Bossenwet

Illegale kap en houthandel Binnen het FoEI-netwerk is jarenlang gewerkt aan een wet om illegale houthandel naar Europa te voorkomen. Er werd gezamenlijk onderzoek gedaan naar verantwoordelijke bedrijven en gelobbyd. In 2013 werd de Europese illegaal houtverordening van kracht. Daarmee kon FoE Ghana de druk opvoeren op de overheid om een systeem te ontwikkelen wat aantoonbaar legaal hout kan produceren.

Ontbossingsproducten Europese ngo's gingen daarna door voor een wet die producten als hout, palmolie, cacao en koffie weert van de markt. Sinds december 2022 is de EU-bossenwet een feit: een kans voor FoE Ghana om deze sectoren ontbossingsvrij te maken. Tegelijkertijd signaleren zij ook risico's voor kleine boeren, voor wie al het papierwerk een obstakel wordt. Ook daar moeten oplossingen voor komen.

Geen koopwaar maar commons

Onze gemeenschappelijke bronnen staan onder druk door het neoliberalisme. Water en schone lucht bijvoorbeeld, maar ook het internet en de universiteit. Het is hoog tijd om de commons terug te veroveren, vindt filosoof Thijs Lijster.

Tekst Rinske Bijl Beeld Eli Dijkers

A12-blokkade van juni 2023

De gemeenschappelijke gronden van vroeger, waar iedereen het vee kon laten grazen en hout kon sprokkelen, worden vaak de *commons* genoemd. De Nederlandse termen, 'gemene ruimte' of 'meent', worden nauwelijks meer gebruikt. Net zoals de gronden zelf, die door de jaren heen zijn verdeeld en privébezit zijn geworden. Toch ziet cultuurfilosoof Thijs Lijster (1981) overal nieuwe vormen van meenten ontstaan. Het is tijd voor een herwaardering van het idee van gemeenschappelijke bronnen, schrijft hij in zijn vorig jaar verschenen boek *Wat we gemeen hebben*.

Wat is bijvoorbeeld zo'n nieuwe meent?

"Er ontstaan voortdurend nieuwe gemeenschappelijke domeinen, denk bijvoorbeeld aan de opkomst van woon- en energiecoöperaties. De commons zijn niet beperkt tot materiële zaken, maar kunnen ook uit kennis of data bestaan. Zoals Wikipedia."

We spreken elkaar in de Stadkamer in Zwolle, een bibliotheek waar mensen ook kunnen werken, lezen of koffie drinken. Zou je dit een meent kunnen noemen?

"Het is een mooi voorbeeld van een plek waar veel mensen samenkomen. Een soort huiskamer, waar je niet verplicht bent om iets te consumeren zoals in een café. Maar er is een subtiel verschil tussen publieke en gemeenschappelijke ruimte. De publieke wordt beheerd door de overheid, de gemeenschappelijke door een groep mensen die zich er verantwoordelijk voor voelt."

Een meent is niet alleen een ding, maar ook een werkwoord, stel jij.

"Een meent bestaat bij de gratie van een activiteit: het beheren en in stand houden van de bron. In mijn boek noem ik het voorbeeld van een gemeenschapstuintje. De tuin is de bron, met alles wat erin groeit en wat mensen kunnen oogsten. De activiteit is het tui- nieren. En de gemeenschap zijn de mensen

die zich er verantwoordelijk voor voelen en er deel van uitmaken. In het Engels werkt dat overigens beter: je hebt de commons, het *commoning* en de *community*."

Toch kies jij voor de Nederlandse term.

"Het is veelzeggend dat het woord meent in onbruik is geraakt en vervolgens vergeten is. Gemeenschappelijke domeinen komen door het neoliberalisme steeds weer onder druk te staan. Om dat voortdurende proces van onteigening te begrijpen, moeten we de term afstoffen en weer onderdeel maken van het dagelijkse taalgebruik."

In zijn boek legt Lijster uit hoe dat voortdurende proces van onteigening eruit ziet. Volgens hem hebben mensen een natuurlijke neiging om steeds weer nieuwe gezamenlijke bronnen te creëren. Neem de opkomst van de deeleconomie. Het begint vanuit de behoefte om iets met elkaar te delen, zoals fietsen, auto's of gereedschap. We doen aan woningruil of bieden iemand een kamer in onze woning aan als vakantieverblijf. Het is waarde die we met elkaar genereren, maar er komt altijd een moment dat een bedrijf zich die waarde toe-eigent. En daarmee wordt de wereld op z'n kop gezet: sinds de komst van Airbnb ben je een dief van je eigen portemonnee als je je woning tijdens je vakantie gratis aan een goede vriend beschikbaar stelt. Je kunt er immers ook aan verdienen."

Het neoliberalisme vernietigt de meenten door alles tot koopwaar te maken?

"En dat is meer dan alleen een prijskaartje ergens aan hangen. Het verandert fundamenteel de aard van de dingen. Neem de universiteit. Dat is van oudsher een plek waar kennis gedeeld en uitgewisseld wordt. Maar de wetenschap wordt steeds meer als een product gezien, een vorm van koopwaar. Je ziet dan een evolutie plaatsvinden van hoe het systeem functioneert. Alles moet zo efficiënt mogelijk ingericht worden, de kosten moeten zo laag mogelijk worden gehouden, de universiteit moet aan klantenbin- →

→ ding doen en meer internationale studenten aantrekken, want die leveren het meeste op. Dat heeft allemaal weinig meer te maken met waar het onderwijs ooit over ging: die gedeelde kennis- en leeromgeving.”

Het neoliberalisme heeft iets buiten zichzelf nodig om zich mee te voeden, stel jij.
 “Het neoliberalisme is gericht op winstmaximalisatie en dat gaat altijd gepaard met exploitatie en uitbuiting. Het kan zich voeden met natuurlijke bronnen, zoals fossiele brandstoffen of de waterbronnen in Zuid-Amerika die door bedrijven als Nestlé en Coca-Cola worden geprivatiseerd. Soms gaat het om zaken waarvan je je niet eens kunt voorstellen dat je ze kunt privatiseren, zoals genetische codes of schone lucht. Maar het gebeurt toch: denk maar aan het patentrecht op zaden of de wereldwijde emissiehandel. Terwijl die natuurlijke bronnen van ons allemaal zijn.”

Je schrijft: “De meent is (net als overigens de natuurlijke wereld) voor het kapitalisme enerzijds een kraan waar waarde uit getapt kan worden, en anderzijds een gootsteen waar het afvalwater in geloosd kan worden.” Wat bedoel je daarmee?

“De dominante economische modellen zijn blind voor de waarde van de natuurlijke en gemeenschappelijke bronnen waar uit geput wordt. In die modellen noemt men dat externaliteiten: zaken die geen deel uitmaken van de bedrijfsvoering, maar waar een bedrijf wel voordeel of nadeel van heeft. Nu draait de samenleving op voor de kosten van uitputting en vervuiling van deze bronnen. Iedereen voelt intuïtief wel aan dat de aarde hier uiteindelijk aan onderdoor gaat.”

Tegenover het neoliberale model zet jij de filosofie van de meent. Waarom?

“Omdat de meent niet gericht is op groei en exploitatie, maar op het zichzelf in stand houden. Het is een plek van sociale reproductie. Daarom zie ik het als een antipode voor het neoliberalisme.”

Dus commoning in plaats van commodificatie, dat wil zeggen: tot koopwaar maken?
 “Commodificatie en commoning zijn tegenovergestelde processen. De plofkip is een uitstekend voorbeeld. Die wordt in zo kort moge-

“Klein hoeft niet altijd lokaal te blijven”

lijke tijd tegen zo laag mogelijke kosten zo vet mogelijk gemaakt. Er wordt heel veel uit het plaatje weggelaten: de consequenties voor het welzijn van zowel de kip als de boer, de natuurlijke omgeving, het klimaat. Door de bril van de commons op te zetten kunnen we de sociale relaties weer in beeld brengen. Als we onze ogen openen en zien wat de werkelijke consequenties van de plofkip zijn, blijkt dat die zogenaamde *efficiency* helemaal niet zo efficiënt is. Maar binnen de kapitalistische logica kan zinloze verspilling heel rationeel zijn. Zoals die vliegtuigen die tijdens coronatijd leeg rondvlogen om hun landingsrechten niet kwijt te raken.”

De meent gaat ook gepaard met een ander mensbeeld, vervolgt Lijster. In het neoliberalisme staat het individu centraal, en wordt het individu verantwoordelijk gehouden voor het eigen falen en succes. Maar als we ieder probleem individualiseren, blijven structurele oorzaken en oplossingen buiten beeld, waarschuwt hij.

Dat zie je ook in discussies over het klimaat. We moeten korter douchen, niet

meer vliegen en biologisch eten. Een beter milieu begint bij onszelf, toch?
 “Het gaat er niet om dat ieder individu betere producten kiest in de supermarkt. De hele supermarkt moet anders ingericht.”

Wie is daar dan verantwoordelijk voor?
 “Nu wijst het individu naar de markt, de markt naar de overheid, en de overheid terug naar het individu. Het nadenken over de meent biedt ons een uitweg uit deze patstelling. Want als mens zijn we altijd onderdeel van een groter netwerk. Echte verandering kan alleen gezamenlijk en van onderop ontstaan. Deels door decentralisatie: wat nu in handen is van een paar grote multinationals, moet terug naar gemeenschappen. Zoals de energiecoöperaties, of de Herenboeren, die de voedselproductie lokaal organiseren. Dat is ecologisch gezien ook veel gunstiger dan voedsel over de hele wereld vershippen.”

Waarom zou een energiecoöperatie het beter doen voor het klimaat dan een multinational?
 “De fossiele brandstofindustrie is alleen

gericht op winst maken voor zijn aandeelhouders. Deze sector ziet geen reden om zich voor de energietransitie in te zetten, dat zijn alleen praatjes voor de bühne. Als je bedrijven meer als commons organiseert, worden het algemeen belang en welzijn de belangrijkste doelen. Daarbij gaat het niet alleen over het eigendom van de productiemiddelen, maar vooral over zeggenschap. Met meer zeggenschap krijgen de mensen die deel uitmaken van die bedrijven ook een groter gevoel van verantwoordelijkheid.”

Blijft lokale en kleinschalige productie niet altijd een niche op de wereldmarkt?
 “Meenten kunnen klein beginnen en verbindingen aangaan met andere meenten. Een mooi voorbeeld vind ik het netwerk van energiecoöperaties in Vlaanderen, dat na de Russische invasie in Oekraïne ineens aan tafel zat met de Europese Commissie om te praten over hervormingen van de Europese energiemarkt. Door een gemeenschap van meenten te vormen konden ze invloed uitoefenen op het Europese beleid. Zo zie je dat klein niet altijd lokaal hoeft te blijven.”

Via de meent kunnen we verschillende vormen van sociale strijd met elkaar verbinden, zeg jij. Hoe dan?
 “Door ons te realiseren dat de meeste bewegingen zich verzetten tegen hetzelfde probleem: de vernietiging van de meenten door het neoliberalisme. Het is een bedrei-

ging van de mogelijkheden van ons allemaal om op een leefbare planeet te blijven wonen. Dat overstijgt alle tegenstellingen.”

Wat de strijd tegen het neoliberalisme zo lastig maakt, is dat we het moeilijk vinden om ons een alternatief voor te stellen, stelt Lijster. Daarom is er een perspectiefwisseling nodig, waarbij kunstenaars, schrijvers en theatermakers een belangrijke rol kunnen spelen.

Je vindt dat er nieuwe sterke verhalen moeten komen. Waarom?
 “Omdat we nu steeds maar weer in hetzelfde stramien blijven denken. Ook voor klimaatoplossingen. De allereerste auto’s leken op een koets, maar dan zonder paarden. Nu rijden onze auto’s op benzine, straks zijn ze elektrisch. Maar het blijven auto’s. Terwijl we heel anders naar mobiliteit en de inrichting van onze steden moeten kijken.”

Activisten kunnen volgens jou ook andere manieren van kijken mogelijk maken, door de bestaande orde te ontwrichten. Zie jij ook de acties van Extinction Rebellion (XR) in dat licht?
 “Ik heb veel sympathie en bewondering voor wat zij doen. Je ziet in de geschiedenis dat mensen die disruptieve acties doen aanvankelijk als een soort malloten worden weggezet. Zoals Rosa Parks (de Amerikaanse burgerrechtenactiviste die in 1955 haar zitplaats in de bus niet wilde afstaan aan een witte passagier – red.), die eerst een verward persoon genoemd werd, een vervelend iemand, toen zij weigerde haar plek in het systeem in te nemen. Nu zien we haar als heldin. Dat soort disrupties van de bestaande orde zijn nodig om een kritische massa op de been te krijgen en voor een kentering te zorgen. De burgerrechtenbeweging, arbeidersbewegingen en de strijd voor het algemeen kiesrecht laten zien dat geen enkele vorm van vooruitgang zonder sociale strijd en confrontatie tot stand komt. Dat maakt de blokkades van XR

“Binnen de kapitalistische logica kan zinloze verspilling heel rationeel zijn”

en het soep gooien in musea voor mij tot gerechtvaardigde middelen. De urgentie is er.” In iedere politieke beweging zijn drie verschillende soorten activisten te onderscheiden, volgens Lijster. En die types ziet hij terug in drie hoofdpersonen van *Star Wars*: Leia is de idealist, Han Solo doet mee om zijn eigenbelang veilig te stellen en Luke Skywalker voor het avontuur. Een succesvolle beweging weet alle drie met elkaar te verbinden en op een lijn te krijgen.

Waar herken jij jezelf het meeste in?
 “Toch wel in Leia denk ik. Filosofie is voor mij onlosmakelijk verbonden met politiek. Idealiter draagt mijn denken bij aan een andere wereld.”

Is er in de klimaatbeweging ook een plek voor Han Solo?
 “Dat zijn denk ik de mensen die zich – dikwijls terecht – zorgen maken welke gevolgen iets voor hun portemonnee zal hebben. Klimaatbeleid kan niet functioneren als de rekening bij de mensen met de laagste inkomens gelegd wordt. Daarom moet groene politiek ook altijd rood zijn, oftewel sociaal. Als je voldoende kritische massa wil mobiliseren, zul je mensen moeten overtuigen dat ze er niet de dupe van gaan worden.”

En wat heeft het idee van de meent aan de Luke Skywalkers onder ons te bieden?
 “Klimaatactivisme gebeurt zo vaak vanuit een soort *moral high ground*, met een opgeheven vingertje vertellen wat er allemaal niet meer mag. Dat roept een tegenreactie op van mensen die boos zijn dat ze niet meer mogen genieten van een hamburger of een nieuwe auto. Die hedonistische kant van Luke Skywalker zit in ons allemaal. Het is goed om dat te erkennen en een plek te geven in een links verhaal en klimaatvertoog. Activisten hoeven geen zuurpruimen te zijn die depressief zitten te wezen. Zoals laatst tijdens de bezetting van de A12. Toen het waterkanon werd aangezet, stonden er allemaal mensen in hun badkleding onder te dansen. Dat vind ik een mooi beeld. Je kunt ook lol en plezier hebben. Juist met elkaar: in vormen van gemeenschappelijkheid. De commons zijn een manier om weerstand te bieden, de ruimte met elkaar te delen en nieuwe dingen te creëren.” □

Extensieve veeteelt is de belangrijkste oorzaak van ontbossing van de Colombiaanse Amazone. Toch werken in Caquetá veehouders aan herstel van de natuur. Op hun Amazoneboerderijen groeit het bos weer terug.

Tekst en beeld Ynske Boersma

Dit is hoe het regenwoud moet zijn

Ruim een halve eeuw geleden maakte Lucio Loaíza Herrera tientallen hectares Amazonewoud met de grond gelijk. “Kom, dan laat ik je de bijl zien waarmee we de bomen kapten – mijn vader, broers en ik”, zegt de 75-jarige boer met jongensachtige bravoure. “Want motorzagen hadden we toen nog niet.” In de jaren 60 trokken kolonisten als Loaíza vanuit andere delen van Colombia naar het Amazone-departement Caquetá, waar de overheid ze land had beloofd voor de veeteelt. De kolonisten doopten hun nieuwe dorp Santiago de la Selva (‘Santiago van het Oerwoud’). “Wij kwamen hier als eersten. Het woud was nog maagdelijk, vol wilde dieren. We aten elke dag hert. Een paradijs”, zegt Loaíza.

Van dat maagdelijke Amazonewoud staat bijna niets meer overeind. “Wij hadden toen

maar één ding voor ogen: zoveel mogelijk land vrijmaken voor de veeteelt. Kappen en de fik erin, dat was ons motto”, verklaart Loaíza de kaalslag, leunend op zijn bijl. Nu, 60 jaar later, laat hij op een deel van zijn landgoed het bos weer terug groeien. Op andere percelen heeft hij bosweiden en voedselbossen aangelegd. En achter het huis teelt hij biologische groenten voor eigen gebruik.

Kolonisten en ontheemden

Caquetá, het overgangsgebied tussen de Andes en de Amazone, heeft een oppervlakte waar Nederland meer dan twee keer in past. Grote delen van het Amazonewoud maakten er de afgelopen decennia plaats voor extensieve veehouderijen, de grootste aanjager van de ontbossing. Maar het ecosysteem van de Amazone is helemaal niet geschikt voor het houden van vee. De vruchtbare laag van de tropische bodem is dun en raakt snel

uitgeput als je het bos weghaalt. Met als gevolg dat de graslanden veranderen in dorre vlaktes waar niets meer groeit – tot wanhoop van boeren als Loaíza.

Net zoals hij kwamen de meeste veehouders aan als kolonisten, veelal ontheemd door het decennialange geweld in Colombia. Aangemoedigd door de overheid kapten ze het bos en begonnen een nieuw leven als veehouders in de Amazone. De ontbossing ging in een nog hogere versnelling na

Agripino Lara oogst een tropische vrucht.

het vredesakkoord tussen de Colombiaanse regering en guerrillabeweging FARC. Sinds de jaren 80 hadden de linkse guerrillero's hun schuilplaatsen in de nog intacte regenwouden van Caquetá. Gedurende die jaren verboden de rebellen de boeren om het bos te kappen. Zo fungeerden de FARC decennia-

lang als ‘boswachters’ van de Amazone. Totdat ze hun wapens neerlegden, en ook daar de massale kap begon.

De ontbossing zorgt ook voor verdroging en opwarming van het gebied. “Vroeger regen- de het elke dag”, zegt Loaíza, nostalgisch.

“Nu duren de droogtes steeds langer, en is de hitte niet meer uit te houden. Zonder het bos verdwijnen onze waterbronnen. En zonder water is er geen leven. Dat zagen we pas veel later in.”

Amazoneboerderij

In 2013 kapte Loaíza met kappen. Zijn veehouderij transformeerde hij in een Finca Amazónica, een Amazoneboerderij. Met dat project helpt de regionale katholieke kerk lokale veeboeren over te stappen op duurzaam →

“Zonder water is er geen leven”

→ mere vormen van veehouderij en landbouw die wél bij het ecosysteem van de Amazone passen. Zo leren de boeren hoe ze met agrobosbouw en bosweiden hun land weer productief kunnen maken, en tegelijkertijd kunnen bijdragen aan het herstel van de natuur. Ook leren ze biologisch tuinieren om in hun eigen voedsel te voorzien, en methoden om te composteren. Kennis waar het de boeren, afkomstig uit andere regio's met andere ecosystemen, doorgaans aan ontbreekt.

Loaíza laat nu op 15 hectare van zijn landgoed van 120 hectare het bos weer terug groeien. Hij verdeelde zijn kale weideland met bomenrijen onder in kleinere bosweiden voor zijn koeien. Ook plantte hij voedselbossen met cacao-, copoazú- en arazá-bomen, fruitbomen uit de Amazone die bijdragen aan het herstel van het ecosysteem. En de vruchten zijn een welkome bron van extra inkomsten voor de boeren.

“Wij hadden nog nooit van copoazú gehoord. De kerk gaf me de zaadjes om de bomen te planten”, zegt Loaíza. Flor, de vrouw des huizes, zet een smoothie van het exotische fruit op tafel – een sapje waarvoor je in de chique etablissementen van hoofdstad Bogota de hoofdprijs betaalt. “Er bestaan veel wilde soorten in de Amazone die je zonder gebruik van pesticiden kunt verbouwen, en ze leveren nog geld op ook.”

Voedselbos en bosweide

“Tien jaar geleden was dit allemaal nog een kale vlakte.” Loaíza geeft een rondleiding over zijn land, om te beginnen in de tuin achter het huis. Tropische fruit- en houtbomen geven er schaduw aan uiteenlopende voedselgewassen, een kleine varkensstal en een kippenren. Ook bouwde hij een kas waar hij en zijn familie kruiden, sla en groenten verbouwen, en een voedseldroger om zaadjes te conserveren en voedsel-

resten te verwerken tot biologisch voer voor dezelfde varkens en kippen.

Zijn veestapel bracht Loaíza terug tot zestig koeien – wat weinig is op een boerderij van 120 hectare. “Maar de opbrengst per koe is nu hoger, met minder land.” We lopen langs een rij bomen, aan beide kanten afgezet met draad. Een groepje koeien heeft zich verzameld onder een van de bomen, beschutting zoekend voor de middagzon. Rondom elke boom groeien peulvruchtgewassen die de dieren van extra voedsel voorzien. Het vee roteert nu over de verschillende weidegronden, zodat die niet meer kaalgevreten en platgetrapt worden. Zo krijgt de grond de kans om te herstellen, en hebben de dieren meer te eten, is de gedachte achter de bosweiden.

Dan doemt een bos op, achter een heuvel. Hier laat Loaíza sinds 10 jaar de natuur zijn

Lucio Loaíza

Diego Gómez in de tuin van de kerk in Morelia

gang weer gaan. Het resultaat is indrukwekkend. Zodra we het dichte woud binnengaan laten we ook de drukkende hitte en ongenadige zon achter ons. Ik haal opgelucht adem, en sla de zoemende muggen van mijn voorhoofd. Dit is hoe het regenwoud moet zijn.

Geloof en mensenrechten

Sinds 2006 hielp de kerk meer dan 710 families in het zuiden van Caquetá met het opzetten van hun Finca Amazónica. Projectleider Agripino Lara is sinds het begin bij het project betrokken. “De Amazone is bedoeld om een bos te zijn. De bodem is heel anders dan in de Andes, waar je tot een meter diep zwarte aarde tegenkomt. In de Amazone stuit je na 12 centimeter al op klei. Om daar landbouw mogelijk te maken, heb je systemen van agro-bosbouw en sylvopastoralisme (veeteelt in bosweiden – red.) nodig, een integrale aanpak die landbouw met de zorg voor de natuur combineert.”

De kerk werkt met drie pijlers: het geloof, mensenrechten en de Amazone. Omdat bijna alle boeren kolonisten zijn of daarvan afstammen, is de relatie tussen mens en natuur verstoord geraakt, zo schrijft de kerk in een boek over de Finca Amazónica uit 2020. Om die reden verklaarde de kerk het behoud

“Geloof en leven gaan hand in hand”

en herstel van de Amazone tot leidraad van al haar projecten.

Momenteel werkt de kerk samen met 470 boerderijen, bij elkaar goed voor ongeveer 14 duizend hectare land, aan natuurherstel. “Als kerk willen wij dat deze boerenfamilies onder de beste omstandigheden leven”,

zegt Lara, een zachtaardige man met een brillette. “Daarvoor moeten we het water beschermen, de bodem verbeteren, het bos herstellen en de zaadjes behouden, de vier belangrijkste elementen van de Amazoneboerderij. Want zonder die zaken is er ook geen leven mogelijk, en geloof en leven gaan hand in hand met elkaar.”

Cielo Carvajal in haar voedselbos

De katholieke kerk speelt van oudsher een belangrijke sociale rol in Colombia's rurale gebieden – afgelegen regio's waar de overheid doorgaans schittert in afwezigheid. Zo was de kerk vaak de enige instelling die zich in de conflictregio's liet zien tijdens de burgeroorlog, waarbij soms ook bemiddeld werd tussen gewapende groepen en de bevolking.

Investering

Hoe gaat de transformatie naar een Amazoneboerderij in zijn werk? “Om te beginnen vragen we de familie, na uitgebreide uitleg en samen met iemand van het project, om twee tekeningen te maken. Een van de finca zoals die nu is, en een ontwerp van hoe ze hun gedroomde finca voor zich zien. Elke paar jaar herhalen we dat proces, met weer nieuwe doelen voor de toekomst”, zegt Diego Gómez (44), medewerker van het project. “De Finca Amazónica heeft geen vastomlijnd model. Elke finca is weer anders, maar allemaal zijn ze gebaseerd op de vier elementen van water, bos, bodem en zaadjes.”

Het behouden en uitwisselen van inheemse zaden is een essentieel onderdeel van het project. “Dankzij die zaadjes kunnen families hun eigen voedsel verbouwen.” Maar dat is wel een uitdaging, zegt Gómez. “De cultuur hier draait sinds decennia om vee en cateelt. De boeren verbouwen weinig voedsel, en het is moeilijk om ze te overtuigen van het belang van het bewaren van zaadjes om weer opnieuw in te zaaien.”

En zo zijn er meer obstakels. De overstap naar een geïntegreerd boerenbedrijf kost veel geld en menskracht, wat de meeste boe- →

“Elke finca is gebaseerd op vier elementen: water, bos, bodem en zaadjes”

→ ren niet hebben. Ondanks de grote lappen grond die zij bezitten, komen de meesten ternauwernood rond. Geld voor (dure) afzettingen op hun land voor bosweiden, kassen of personeel om het land te bewerken, hebben ze niet. Hoewel de kerk bijspringt met geld van ontwikkelingsorganisaties, is dat niet altijd genoeg.

“De Amazoneboerderij is een lopend project. Zaaïen, onkruid weghalen, afzettingen repareren – het kost allemaal heel veel tijd als je het alleen moet doen”, zegt boer Miller Calderón Alegría (48) in Santiago de la Selva. Ook hij neemt sinds 2013 deel aan het project. “Maar we gaan door, omdat het een investering in de toekomst is. Voor onszelf en voor de rest van de wereld, want we ademen allemaal dezelfde zuurstof.”

Ook de benodigde mentaliteitsverandering is lastig te bewerkstelligen. “Boeren zijn ervan overtuigd dat alleen vee geld oplevert”, zegt Lara. “Tot het gras uitdroogt of een plaag er een einde aan maakt en de dieren geen eten meer hebben. Dan komen ze in een vicieuze cirkel van armoede terecht. Uiteindelijk verkopen velen hun land aan rijke grootgrondbezitters, die wel geld heb-

Sociaal akkoord

De in 2022 aangetreden regering van Gustavo Petro zet in op projecten geleid door de gemeenschappen om het regenwoud te beschermen en ontbossing te verminderen. In oktober sloot het ministerie van Milieu het eerste ‘sociale akkoord’ met inheemse en boerengemeenschappen in Caquetá, dat voorziet in een samenwerking tussen overheid en boeren om de natuur te herstellen. Dat beleid breekt met de repressieve aanpak van voorgaande regeringen, die met grootscheepse legeroperaties kleine boeren en inheemse gemeenschappen van het land verdreven. Maar ook het creëren van nationale parken om het bos te beschermen is weinig effectief gebleken. De gebieden zijn te groot om te beheren met boswachters, met illegale kap als gevolg.

Natuurbeheer door de gemeenschap is effectiever, zegt ook Diego Cardona, coördinator Oerwoud en Biodiversiteit bij Censat Agua Viva, de Colombiaanse partnerorganisatie van Milieudefensie. “Het idee bestaat dat de mens een risicofactor is voor het oerwoud. Maar dat is een denkfout. Het probleem is het kapitalistische landbouwmodel van extensieve veehouderij en monoculturen. Gemeenschappen hebben altijd in het oerwoud gewoond en daar voedsel verbouwd, met behoud van het ecosysteem. De Finca Amazónica is een goed voorbeeld van hoe zij ontbossing kunnen tegengaan in de Amazone, en tegelijkertijd in hun levensonderhoud kunnen voorzien.”

Nieuwe aanplant bestemd voor de deelnemende finca's

“Toen we hier begonnen was dit allemaal dor weideland”

ben voor ladingen kunstmest en een nieuwe grasmatt. Maar dat is nog funester voor het ecosysteem.”

“Alles is biologisch”

Hoe haalt de kerk de families dan toch over om een Finca Amazónica op te zetten? Lara: “Onze projecten zijn een antwoord op de sociaaleconomische realiteit van de families, en samen met hen ontworpen. We hebben als katholieke kerk niet alleen een religieu-

ze maar ook een sociale rol in het zuiden van Caquetá, dat maakt dat onze projecten veel navolging vinden.”

En door zelf het goede voorbeeld te geven: zo staat de tuin van de kerk in het dorp Morelia vol met fruitbomen, medicinale kruiden en voedselgewassen. “Zodat de mensen zien hoeveel voedsel je kan produceren op slechts een klein stukje land”, zegt Gómez, terwijl hij een rondleiding geeft.

De Amazoneboerderij van Cielo Carvajal is een goed voorbeeld van hoe zo'n klein perceel al zelfvoorzienend kan zijn, mét herstel van het bos. Op de helft van het terrein van 2 hectare grazen vijf koeien, een halve hectare is een bos in proces van herstel, en op de resterende halve hectare verbouwen Carvajal en haar man voedsel voor eigen consumptie en verkoop op de maandelijkse boerenmarkt van het project. “Ik heb hier zo'n 120 soorten groeien, van fruitbomen tot medicinale planten”, zegt Carvajal trots. “En alles is biologisch.”

Het liefst zou ze geen koeien meer houden, maar de uitgeputte grond kan nog niet zonder de mest van de dieren. “Toen we hier begonnen, 4 jaar geleden, was dit allemaal dor weideland”, zegt ze. “We wisten niet beter dan met glyfosaat te spuiten om gewassen te verbouwen, we waren ons niet bewust van de schade die dat aanrichtte. Er was geen vogel te bekennen. Nu hoor je weer vogels fluiten.” □

Naam: Mannish Pixel / Eileen (31)
Is: Projectassistent bij een energiecoöperatie en dragtivist bij House of Extinction
Missie: Meer diversiteit en plezier in de klimaatbeweging

House of Extinction is misschien wel 's werelds eerste climate activist drag house, volgens jullie. Wat hebben klimaatactivisme en drag met elkaar te maken?

“Drag is een kunstvorm die gebruikt kan worden om helemaal jezelf te zijn. De visuele voorstelling is een belangrijk onderdeel daarvan, en daarin speelt mode een grote rol. We weten dat mode een van de grootste vervuulende sectoren is op aarde. Daarom willen we drag op zo duurzaam mogelijke wijze doen, met alleen geleende, zelfgemaakte en tweedehands spullen. Onze kunst mag niet ten koste gaan van de planeet en de mensen die erop leven.”

Jullie doen ook in drag mee aan klimaatacties. Waarom?

“Om zichtbaar te maken dat queer mensen ook onderdeel zijn van de klimaatbeweging. En omdat het er goed uit ziet: in een demo zijn we een wandelend plaatje. In drag kunnen we onze overtuigingen uitdragen zonder een bordje vast te houden. Het levert veel positieve reacties op. Maar we doen het niet bij alle acties hoor. Als je een hele dag een spoor gaat blokkeren is het vrij oncomfortabel om dat in drag te doen.”

Wat hoop je ermee te bereiken?

“Dat er binnen de klimaatbeweging meer ruimte wordt gemaakt voor gender- en seksuele diversiteit. Dat doet niks af aan de boodschap die we gezamenlijk uitdragen. Integendeel! Ik hoop dat andere mensen ook barrières durven doorbreken als ze ons in drag zien. Dat ze zien welke potentie ze zelf nog hebben om meer vrijheid te ervaren, plezier te beleven en zichzelf mooi te vinden. Drag zit in ons allemaal. Het is alleen een kwestie van of je het eruit laat of niet.”

“Ik hoop dat andere mensen ook barrières durven doorbreken als ze ons in drag zien”

Terwijl de politiek in het Europese deel van Nederland worstelt met actie ondernemen tegen klimaatverandering, wordt de rest van het Koninkrijk vaak vergeten. Maar vooral de kleine eilanden zijn heel kwetsbaar. De samenwerking loopt moeizaam, wat speelt er?

Tekst en Beeld **Ton de Jong**

Klimaatactie in het h ele Koninkrijk

Afgelopen mei bracht een Nederlands bewindspersoon het langste werkbezoek ooit aan Aruba, Bonaire en Curaçao. Tien dagen lang sjouwde – inmiddels demissionair – klimaatminister Rob Jetten van conferentie naar bestuurlijk overleg, van keukentafelgesprek naar presentatie en van rondleiding naar project. Als Jetten zijn memoires schrijft en terugdenkt aan die tien dagen in 2023 zal ‘ingewikkeld’ het eerste woord zijn dat bij hem opkomt. Het Caribisch deel van het Koninkrijk is voor bestuurlijk Den Haag zo glad als een aal: geen vat op te krijgen. Daar heeft Nederland zelf moedwillig aan meegewerkt. In 2010 werd het land Nederlandse Antillen opgeheven en werden de zes eilanden verdeeld. Kleintje Bonaire (20 duizend inwoners) en mini-eilanden Sint Eustatius en Saba (samen de BES-eilanden) werden bijzondere gemeenten van Nederland en schuilen onder de bestuurlijke en wetgevende paraplu van Den Haag. De drie grote (Curaçao, Aruba en Sint Maarten: de CAS-eilanden) werden afzonderlijke landen binnen het Koninkrijk.

‘Groot’ is naar Nederlandse begrippen nog steeds klein. Curaçao is met 150 duizend inwoners even groot als Apeldoorn, Aruba heeft er 100 duizend en Sint Maarten net geen 50 duizend. De zes eilanden hebben hun eigen geschiedenis, eigen politieke cultuur en eigen bevolkingssamenstelling. En dan is er nog de afstand van 1000 kilometer tussen de Bovenwinden (Sint Maarten, Sint Eustatius en Saba) en de Benedenwinden (Curaçao, Aruba en Bonaire).

Small island states

Alle zes vallen ze onder de noemer ‘kleine eilanden’: extra kwetsbaar voor de gevolgen van klimaatverandering, ook omdat zij zich minder snel kunnen aanpassen en vaak niet over genoeg geld beschikken. Dat zie je over de hele wereld en wordt door de Verenigde Naties erkend in de vorm van de zogenaamde *small island developing states* (SIDS). Zonder hulp van buitenaf is het onmogelijk de snelle ontwikkelingen bij te houden. Die hulp moet ook nog eens maatwerk zijn. Oplossingen die voldoen in Nederland, zijn overzee niet een-op-een toepasbaar. Het Koninkrijk der Nederlanden is welis-

waar partij bij het akkoord van Parijs, maar dat is alleen van toepassing verklaard voor Europees Nederland. Er is geen automatische medegelding voor de Caribische landen. Vooral de CAS-landen zijn daarmee op grote achterstand gezet, vertelt bioloog en jurist Jeff Sybesma vanuit woonplaats Curaçao. “Door het verdwijnen van de Nederlandse Antillen is een hele bestuurslaag verdwenen. Vroeger werd in het beleid van de eilandgebieden nog enigszins de eenheid bewaard door het land de Nederlandse Antillen, nu zou Nederland dat moeten doen. Maar die wast voor wat betreft de landen Curaçao, Aruba en Sint Maarten de handen in onschuld uit angst om voor koloniaal te worden uitgemaakt of nog veel erger: dat het veel geld gaat kosten. De CAS-landen zijn autonoom binnen het Koninkrijk en verantwoordelijk voor de eigen daden, ook wat betreft klimaatmaatregelen. Er is nauwelijks milieubeleid, geen uitvoeringscapaciteit. Binnen het Koninkrijk zijn dus twee verschillende groepen Caribische eilanden ontstaan: de kleine eilanden die onder Den Haag vallen en de grotere landen die niets van Den Haag willen weten.”

Bestuurlijk mijnenveld

Er is ook beter nieuws. Wat betreft de energietransitie hebben de eilanden een voordeel: veel zon en een doorgaans stabiele harde wind maken het mogelijk om voor een aanzienlijk deel over te schakelen op duur-

zame energie. En het Verdrag van Montreal – over de bescherming van de ozonlaag door uitbanning van drijfgassen zoals CFK’s – is w el van toepassing verklaard op het Caribische deel van het Koninkrijk.

Maar ook hier zijn de afzonderlijke landen verantwoordelijk voor het eigen milieubeleid, dat er nauwelijks is. Geconfronteerd met het falen op klimaatgebied wijzen politiek en bestuur van de CAS landen naar de vele andere problemen waarmee zij kampen. Ieder heeft dezelfde voorzieningen als een groot land: vliegveld, haven en andere infrastructuur, belastingdienst, onderwijs van basis tot universitair, gezondheidszorg, sociaal vangnet, energievoorziening, justitie en politie. Milieu wordt niet beschouwd als eerste zorg.

De Nederlandse klimaatminister beweegt zich in een bestuurlijk mijnenveld: directe invloed bij de bijzondere gemeenten, vrijblijvende aandacht voor de drie landen. De Tweede Kamer heeft herhaaldelijk gevraagd om beide sporen te bewandelen en om de

eilanden samen te laten werken. Vandaar het Haagse initiatief voor de eerste gezamenlijke klimaatconferentie.

Nalatigheid

Bonaire is een van de eilanden waar Den Haag directe zeggenschap over heeft, ook wat klimaatbeleid betreft. Raar genoeg liet niet het kabinet maar Greenpeace door de Vrije Universiteit Amsterdam onderzoek doen naar de gevolgen van klimaatverandering voor het kleinste eiland van de Benedenwinden. Curaçao wordt slechts terloops genoemd in het rapport van begin dit jaar. Bonaire dreigt hard geraakt te worden. Eind deze eeuw staat een vijfde van het eiland onder water waaronder grote delen van de hoofdstad Kralendijk. Door een combinatie

Eind deze eeuw staat een vijfde van Bonaire onder water

van een stijgende zeespiegel en krachtiger stormen kan het eiland al veel eerder te maken krijgen met grote wateroverlast, nog afgezien van extreme regenval en hittegolven. Op Bonaire is meer reuring over het klimaat dan op de andere eilanden. Zeven Bonairische burgers hebben afgelopen juni samen met Greenpeace via hun advocaten de nu demissionaire minister-president Rutte gesommeerd concrete maatregelen te nemen om Bonaire te beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering. Zij verwijten de regering nalatigheid. Het is een laatste waarschuwing voordat de eisers de Staat dagvaarden bij de rechtbank. De eis werd kracht bijgezet met kleine demonstraties op het Binnenhof en op Bonaire. Jackie Bernabele, 65 jaar en docente, is een →

Oplossingen die voldoen in Nederland, zijn overzee niet een-op-een toepasbaar

→ van de eisers: “Er wordt niet naar ons geluisterd. Er gebeurt niets als er geen druk wordt uitgeoefend in Den Haag.” Sociaal werker Danique Martis voegt eraan toe: “Het is belangrijk dat de Nederlandse regering verantwoordelijkheid neemt. Er zijn nog helemaal geen plannen om het eiland te beschermen tegen de stijging van de zeespiegel.” Met de omschakeling op duurzame energie gaat het op Bonaire goed. Rob Jetten bezocht een groot zonnepark in aanbouw. In 2025 moet 80 procent van de energie op het eiland duurzaam worden opgewekt met zonnepanelen en windmolens. Dat kan zorgen voor een daling van de zeer hoge stroomtarieven op het eiland.

Het Openbaar Lichaam van Bonaire, vergelijkbaar met een gemeentebestuur, heeft het initiatief genomen voor een klimaattafel. Het ministerie van Economische Zaken en Klimaat zocht Ed Nijpels aan als kwartiermaker. Tijdens het bezoek van Jetten presenteerde Nijpels zijn oriënterend rapport getiteld ‘Nooit te laat’. Aan een breed samengestelde klimaattafel onder onafhankelijk voorzitterschap moet een eilandelijk klimaatkkoord worden gesloten. Dat kost een kapitaal aan vlieguren van Nederlandse ambtenaren en aan inhuur van deskundigheid. Maar draagvlak onder de bevolking, dat ook op Bonaire nog niet heel groot is, kun je niet kopen met een dure klimaattafel. Nijpels waarschuwt: “Met een lege maag is het lastig om enthousiast te worden voor maatregelen tegen klimaatverandering.” Hij hield Jetten voor dat 20 procent van de bevolking van Bonaire onder de armoedegrens leeft. Daar moet volgens hem stevig aan worden gewerkt: de Nederlandse Staat kan (of wil) na 13 jaar bijzondere gemeente nog steeds niet vaststellen wat een aanvaardbaar bestaansminimum moet zijn voor Bonaire.

Verdwenen stranden

De snel opeenvolgende regeringen van het autonome land Curaçao vertonen vooral een gebrek aan politieke interesse voor

klimaatverandering. In het regeerakkoord van het huidige kabinet staat slechts dat er meer gedaan moet worden aan onderzoek en voorlichting. Het parlement heeft nooit een debat gehouden over de effecten van klimaatverandering. Toch werden de eerste serieuze signalen al lang geleden afgegeven door directeur Albert Martis van de Meteorologische Dienst. Hij schetste in 1990 de toekomst bij ongewijzigd gedrag en beleid: “Over 100 jaar zal de zeespiegel met minstens 65 centimeter zijn gestegen. Onze stranden zijn bij een zeespiegelstijging van 50 centimeter al verdwenen. We moeten ook op de Antillen een inventarisatie maken van de verschillende scenario’s en van de kosten die daarmee gepaard gaan.” Het was roepen in de woestijn, maar Martis gaf niet op. In 2019 stuurde hij voor de zoveelste keer een lijst met urgente maatregelen naar de overheid. Klimaatbewust bouwen is er een van, maar ook de bescherming van onder meer de Handelskade en het regeringscentrum in de historische binnenstad Punda die bij stijging van het zeewater als eerste onderlopen. De kusten zijn overigens merendeels steil.

Aan de Curaçaose milieuvereniging Amigu di Tera, net als Milieudefensie lid van het Friends of the Earth-netwerk, heeft het ook niet gelegen. Zij is de enige ngo op Curaçao die al 35 jaar waarschuwt en overheid, organisaties en bevolking bewust probeert te maken van de klimaatverandering. In tegenstelling tot de politiek begint in de samenleving wél langzaam maar zeker de urgentie te groeien en zijn organisaties bereid om samen te werken. Zo doet ook de Centrale Bank mee aan het vorig jaar opgerichte Curaçao Climate Change Platform. Onderzoek doen, samenwerken en acties bedenken, zijn de eerste doelen. De Meteorologische Dienst is opnieuw de stuwende kracht. Concrete maatregelen zijn nog niet aan de orde, want het ontbreekt het platform aan gedetailleerde informatie. Die gegevens zijn nodig om gericht maatregelen te nemen voor vergroening van de infrastructuur, voor aanpassing van de bebouwde omgeving en waterbeheer.

Monopolie

Met verduurzaming van energieopwekking houdt alleen het energiebedrijf zich bezig. Aanvankelijk om financiële redenen, de laatste jaren uitgebreid met het klimaatmotief. Iets meer dan een kwart van de stroom wordt op Curaçao opgewekt met groene bronnen. Dat moet 50 procent worden door de aanleg van zonneparken en de uitbrei-

“Ze staan aan de frontlinie van klimaatverandering en voelen zich in de steek gelaten”

ding van windenergie. Eind 2022 kondigde het Nederlandse NuCapital, dat op Curaçao een monopoliepositie wist te verwerven, aan opnieuw een windmolenpark te bouwen. Kosten: 50 miljoen dollar. De airco is op Curaçao de grootste energievreter. Besparingen kunnen daar het snelst worden gerealiseerd door onder andere meer gebruik te maken van de afkoelende wind. Met beter bouwen wordt aarzelen een begin gemaakt. Ondertussen proberen politieke machthebbers op Curaçao nog steeds de zwaar verouderde olieraffinaderij te heropenen.

Vooraf veel woorden

Op Jettens klimaatconferentie op Aruba van afgelopen mei waren ‘ambitie’ en ‘intentie’ de meest gehoorde woorden. Er zijn samenwerkingsovereenkomsten gesloten op het gebied van windenergie, zonne-energie, energieopslag en groene waterstof. En er komt een routekaart voor de transitie binnen het Koninkrijk. Jetten op de slotdag: “De eilanden staan aan de frontlinie van klimaatverandering en voelen zich terecht in de steek gelaten door een gebrek aan hulp en klimaatactie vanuit grotere en meer welvarende landen. Het is hoog tijd voor meer aandacht en ondersteuning. Maar we gaan niet op ieder eiland het wiel uitvinden.” Voorlopig zijn het vooral veel woorden. De Arubaanse milieujurist Anouk Balentina is sceptisch: “Aruba straalde van trots als gast-

land van de conferentie en profileert zich in de media met mooie plannen voor duurzaamheid. Maar achter die façade schuilt een gebrek aan daadkracht. Duurzaam afvalbeheer speelt een grote rol bij de maatregelen tegen klimaatverandering, maar op dat vlak is het op de Aruba een puinhoop. Stankoverlast van de overvolle vuilnisbelt tast het welzijn van de Arubanen aan. Natuurlijke habitats, zoals de zuilcactus waarvoor vleermuizen zich verschuilen, verdwijnen als gevolg van het onverzadigbare en ongecontroleerde tempo van hotelbouw.”

Gang naar de rechter

Er is een mogelijkheid voor burgers om hun (ei)landbesturen te dwingen tot meer haast: de gang naar de rechter. Alle landen binnen het Koninkrijk zijn partij bij het Europese Verdrag inzake de Rechten van de Mens (EVRM). Het Europees Hof voor de rechten van de mens heeft al in 2008 duidelijk gemaakt dat het recht op een gezond leefmilieu voortvloeit uit artikel 8 EVRM. Jurist Sybesma verwacht dat de recente

rechtszaken van burgerorganisaties tegen de Nederlandse en Curaçaose overheid een voorbode zijn van wat komen gaat. Neem de zaak die Clean Air Everywhere aanspande tegen de Curaçaose overheid over wettelijke normen voor de uitstoot van de raffinaderij. In 2022 bepaalde de rechter dat de luchtkwaliteitseisen wettelijk moeten worden vastgelegd en bij heropening van de raffinaderij – mocht het zover komen – moet de luchtkwaliteit meteen aan internationale normen voldoen. Of de bekende Urgenda-zaak in Nederland, waarbij de overheid door de rechter bevolen is de klimaatafspraken na te komen, en de klimaatzaak van Milieudefensie tegen Shell. Sybesma: “Wanneer de overheid het niet doet, zal de rechter bevelen het te doen. Daarom kunnen de (ei)landelijke overheden niet langer wegstappen. Er is maar één optie: de krachten bundelen en intensief samenwerken met Nederland. Daartoe moeten automatismen worden doorbroken en gevoeligheden overwonnen. Het kan niet anders.” □

Draagvlak onder de bevolking kun je niet kopen met een dure klimaattafel

“Overstromingen zijn mijn dagelijkse kost”

Overal ter wereld hebben mensen te maken met dagelijkse, onzichtbare rampen. Zo staat de Indonesische wijk Tambelan Sampit geregeld onder water. De bewoners zijn eraan gewend, maar het water stijgt alsmaar verder. Jimmy Kegel leefde er 4 maanden samen met de bewoners én het water.

Tekst Jimmy Kegel Beeld Reza Fahlepi

Zamrud is druk in de weer. Met lapen en emmers probeert ze de boel weer een beetje aan kant te krijgen. Ik vraag haar of ze niet beter kan wachten met schoonmaken, omdat haar huis morgen misschien wel weer onder water staat. Ze spreekt mij enigszins streng toe. “Mensen zeggen vaak tegen mij: ‘Ruim toch niet op, morgen zal er weer een overstroming zijn.’ Ik zeg: morgen is morgen, vandaag is vandaag. Als er geen overstroming is: *alhamdulillah* (‘god-dank’). Maar als er weer een overstroming is, dan maken we gewoon weer schoon.”

Zamrud (66) is mijn Indonesische overbuurvrouw. Vanachter mijn bureau in mijn woonkamertje kan ik door de voordeur haar veranda zien, waar zij de was doet voor mensen in de buurt. Steeds wanneer ik me door de verpletterende hitte niet meer kan concentreren op mijn laptop, kijk ik even naar buiten en zie haar aan de overkant aan het werk. Zamrud zorgt voor Gita (5), haar kleindochter. Gita’s moeder is overleden en bij haar vader wil ze niet wonen. Maar Zamruds huis staat regelmatig onder water. In het regenseizoen soms wel dagen achter elkaar. “Er is niets aan te doen”, vertelt ze. “We wachten gewoon, maken opnieuw schoon en danken God dat we weer op de vloer kunnen zitten.”

Onzichtbare ramp

Wereldwijd hebben veel mensen te maken met dit soort ‘alledaagse rampen’. In wetenschappelijk jargon worden het *extensive disasters* ofwel extensieve rampen genoemd: rampen die zich kenmerken door een lage impact en een hoge frequentie. Met andere woorden: de gevolgen zijn niet heel groot, maar ze komen wel vaak voor of houden lang aan. Ook vinden extensieve rampen, zoals overstromingen of droogte waar mee te leven valt, meestal heel lokaal plaats. Doorgaans op plekken waar mensen al gebukt →

→ gaan onder armoede en ongelijkheid.

De verschrikkelijke overstromingen in Pakistan van vorige zomer liggen nog vers in ons geheugen. Deze *intensive disaster* was mede toe te schrijven aan de klimaatcrisis, eiste het leven van duizenden Pakistanen, heeft miljoenen mensen ontheemd en rond de 15 miljard dollar aan schade veroorzaakt. Al hoor je nu bijna niets meer over het leed in Pakistan, destijds stonden de kranten er vol van. De beschadigde infrastructuur en bezittingen die verloren gaan in dit soort catastrofes kunnen met een optelsom inzichtelijk gemaakt worden. Extensieve rampen daarentegen, zoals het water in het huis van Zamrud en Gita, zijn niet nieuwswaardig en veel moeilijker meetbaar. En daarom blijven ze vrijwel onzichtbaar.

Het United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR) schat dat van het totaal aantal rampen de extensieve rampen wereldwijd 14 procent van de dodelijke slachtoffers veroorzaken en 42 procent van de economische schade berokkenen. Daarnaast houden extensieve rampen mensen gevangen in armoede. Arme mensen wonen vaak noodgedwongen op plekken waar zulke rampen vaker voorkomen. De constant aanwezige risico's zorgen ervoor dat het moeilijk is om aan armoede te ontsnappen. Mensen in armoede hebben maar een klein aandeel in de klimaatcrisis, maar gaan de komende decennia steeds vaker slachtoffer worden van extensieve rampen, die door de klimaatcrisis steeds vaker zullen voorkomen. Toch is er nog maar weinig aandacht voor dit fenomeen.

Na de brug linksaf

Met dit probleem in het achterhoofd reisde ik afgelopen december af naar Indonesië en woonde een klein half jaar in de provinciehoofdstad van West-Kalimantan, Pontianak. Ik wilde onderzoeken hoe mensen daar leven met overstromingen die in die stad vaak plaatsvinden. Zo kwam het dat ik de over-

buurjongen werd van Zamrud in *kampung* ('wijk') Tambelan Sampit.

Zamrud en haar burens wonen aan de oever van de langste rivier van Indonesië, de Kapuas. De *kampung* ligt midden in de stad, maar weg van de drukte. Wanneer je de wijk binnenstapt, verdwijnt het rumoer van Pontianak en voelt het alsof je ergens op het platteland van Indonesië rondwandelt. De bewoners identificeren zichzelf als *Melayu* en komen oorspronkelijk van een eilandengroep dichtbij Singapore, genaamd Tambelan. Sommigen van hen wonen daarom nog in traditionele *Melayu* paalwoningen boven de rivier.

Mijn beste vriend hier, Yudhie (26), is opgegroeid in Tambelan. Hij herinnert mij vaak aan wat hij zo mooi vindt aan zijn buurt: "De mensen hier blijven bij elkaar. Er is hier geen gehaast, zoals in de rest van de stad, of in Jakarta. Er is een andere sfeer in Tambelan, een positieve *vibe*." Hier klinkt vanuit de moskeeën op iedere hoek van de straat

vijfmaal daags de oproep tot gebed. "Mensen in Tambelan zijn arm, maar ze zijn rijk in moraal", vertelt Yudhie. "Het geloof maakt de mensen hier sterk."

Tambelan Sampit is de armste buurt van Pontianak. De voorzieningen in de wijk zijn slecht. Niet alle huizen zijn aangesloten op de waterleiding en er is slechts één vuilcontainer voor meer dan 7 duizend mensen. Veel mensen moeten zich wassen in de zwaar verontreinigde kanalen die door de buurt lopen. Met de getijden van de rivier spoelen dagelijks bergen nieuw afval aan bij de voordeuren van de bewoners. Overstromingen zijn hier heel gewoon. Het water komt nooit heel hoog, maar wel heel vaak.

Daarbovenop worden bewoners gediscrimineerd. Tambelan staat bekend onder het acroniem *Turki: turun tol belok kiri*, ofwel 'na de brug linksaf'. *Turki* zou een slechte, vieze buurt zijn. De bewoners zijn lui, dom, armoedig, verslaafd en onverdraagzaam gelovig – en dat zijn slechts enkele van de

De traditionele *Melayu* paalwoningen worden aangegeven met borden.

Ik heb reizigersdiarree, maar het toilet staat helemaal blank

Zamrud en Gita

"Wanneer ze je adres zien, word je keer op keer aan de kant gezet"

negatieve beschrijvingen die ik heb gehoord. Yudhie: "Om die reden ben ik maar ergens anders gaan wonen. Je hebt betere kansen als je niet uit *Turki* komt." Agaz (42), een van de respondenten uit mijn onderzoek, legt uit: "Het is moeilijk om te solliciteren. Wanneer ze je ID-kaart zien, en dus je adres, word je keer op keer aan de kant gezet. Daarom proberen mensen hier gewoon te genieten van het leven. Heb je voldoende te eten en een dak boven je hoofd, dan is dat genoeg." Yudhie kreeg naar eigen zeggen "met hulp van een mirakel" een goede baan, maar de meeste mensen in *Turki* zitten muurvast tussen de armoede en het stijgende water.

Een klein beetje een probleem

Ik word wakker van een luide bons op mijn deur. De regen heeft die nacht onophoude-

lijk met een oorverdovend kabaal op mijn golfplaten dak gestort. Ik haast me naar beneden en ontdek dat ook mijn huis onder water staat, tot halverwege mijn onderbeen. Mijn buurmeisje waadt naar binnen nadat ik de deur heb opgedaan en vraagt: "Waarom heb je het tapijt niet naar boven gebracht?" Daar heb ik geen antwoord op. We leggen het kletsnatte kleed op de trap en zij haast zich weer naar buiten. Ik heb reizigersdiarree, maar naar het toilet gaan kan niet; dat staat helemaal blank.

Eenmaal buiten zie ik dat de hele buurt onder water staat. Mijn burens, wetende dat ik onderzoek doe naar overstromingen, lachen naar me, zwaaien en kijken verwachtingsvol naar mijn reactie op de plotselinge transformatie van onze buurt. Overal drijft afval. De

buurman gooit met behulp van een paraplu een giftige slang naar buiten. Mijn buurjongen is heel secuur A4'tjes aan het uitspreiden op de reling van zijn veranda. Het zijn de kletsnatte cijferlijsten en certificaten van zijn middelbare school. Ik vraag hem of dit een probleem is. "*Sedikit masalah*", zegt hij en grinnikt: 'een klein beetje een probleem'.

In de wetenschap

Dit 'probleempje' zal naar verwachting in de nabije toekomst een groter probleem worden. Joko Sampurno heeft een doctorsgraad in *environmental science* en doet onderzoek naar toekomstige overstromingen in Pontianak met behulp van complexe modellen. Ook Joko woont in Tambelan Sampit, waar zijn vrouw is geboren. "Overstromingen ontstaan hier door de invloed van de getijden van de Javazee op de Kapuas rivier. In combinatie met zware regenval, storm op zee of springtij, kan dit leiden tot overstromingen in grote delen van de stad", legt hij uit. "Gelukkig duurt dit nooit lang en staat het water niet hoog. Het probleem wordt wel erger doordat de afvoersystemen van de stad verstopt zitten met afval. Daarnaast zorgt de monocultuur van palmolieplantages in West-Kalimantan ervoor dat de bodem het overtollige regenwater in de omgeving niet meer kan opnemen. Uiteindelijk zal de klimaatcrisis de zeespiegel doen stijgen en de regenval drastisch veranderen, waardoor overstromingen in deze stad zullen toenemen."

Ik vraag Joko hoe het is om als wetenschapper in een overstromingsgebied te wonen, met de kennis dat het water langzaam stijgt. Hij haalt zijn schouders op. "Achteraf had ik mijn huis misschien hoger moeten bouwen. Maar daar is het nu te laat voor. Ik woon hier fijn en overstromingen, daar leer je mee leven."

Hier zijn geen overstromingen

Melayu worden vaak als waterminnende mensen omschreven, in hun huizen naast of op een rivier of zee. In Tambelan beschouwen mijn burens de overstromingen dan ook als onlosmakelijk verbonden met het leven aan de rivieroever. Soms lijkt het wel alsof ze zich helemaal geen zorgen maken over het water in hun huis, en voel ik me een

→ onruststoker, in plaats van een onderzoeker. Alsof ik problemen zie die voor anderen niet bestaan.

“Al vanaf dat ik klein ben, is het ieder regen-seizoen raak”, vertelt Agaz. “Maar het water staat nooit hoog. De mensen hier noemen het daarom niet *banjir* (‘overstroming’), maar *air pasang* (‘vloed’). Alleen als het water voor een langere tijd blijft staan, spreken we van een banjir. Tijdens air pasang trekt het water zich snel weer terug. “Hier in de straat noemen ze mij de ‘overstromingsexpert’,” grapt overbuurvrouw Zamrud. “Overstromingen zijn mijn dagelijkse kost.” Het valt me pas later op dat alle spullen van Zamrud en haar kleindochter op een verhoging staan; de speakers op een kruk, de kasten hebben extra pootjes. Ik hoor haar nooit klagen over het water dat dagen achtereenvolgens in haar woonkamer staat. Maar gewend zijn aan een probleem betekent niet dat er geen probleem meer is, denk ik, terwijl ik kleindochter Gita urenlang op het eiland in haar woonkamer zie spelen: de tafel.

Ondertussen stijgt het water ieder jaar langzaam verder en zijn de buurtbewoners zich, op een enkeling na, daar niet van bewust. Op het kantoor van de nationale raad voor rampenbeheer in Pontianak vraag ik een hooggeplaatste officier naar de geplande interventies in Tambelan, als reactie op de verontrustende voorspellingen voor 2050. Die zijn er niet. “Als de activiteiten van mensen ook in de toekomst gewoon door kunnen gaan tijdens een overstroming,” zo legt hij mij uit, “dan beschouwen wij het niet als een ramp. De mensen daar zijn er toch al aan gewend.” Tambelan Sampit is door de gemeente bestempeld als *daerah kumuh*, ofwel ‘sloppenwijk’. In de praktijk betekent dit dat daar anders beleid gevoerd wordt dan in de rest van de stad of, in het geval van overstromingen: geen beleid.

“Ik ben bekaf”

Het regent non-stop en er staat al vijf dagen water in de woonkamer van de overbuurvrouw. Ik vraag Zamrud of ze zich wel eens zorgen maakt om de toekomst. “Natuurlijk, maar er is niets aan te doen. Als God besluit dat er een overstroming is, dan zal ik dat moeten accepteren... Ik ben bekaf”, voegt

Jimmy Kegel (boven) in Tambelan Sampit

Er staat al vijf dagen water in de woonkamer van de overbuurvrouw

ze er aan toe. Van al dat dweilen, de afgelopen dagen.

De enige oplossing lijkt terug te gaan naar de traditionele woonvorm op palen. Maar paalwoningen zijn duur in onderhoud en het tropisch hardhout voor de fundering mag wettelijk – vanwege beschermende maatregelen voor het regenwoud – niet meer gebruikt worden. Daarnaast zorgt de eeuwige strijd met het water al voor genoeg kosten. “Alles in mijn huis moet vervangen worden. Vooral de houten vloer en het fundament rot weg door overstromingen. Na *Lebaran* (het Suikerfeest) wil ik mijn huis renoveren. Ik heb lang moeten sparen, maar omdat mijn broer mij helpt met onze dagelijkse maaltijd, is het gelukt om wat geld opzij te zetten. Dit wordt al de derde keer dat ik de vloer vervang.”

Na overstromingen blijft het niet bij materiële schade. Vrouwen moeten wéér schoonmaken. Dagloners in de bouw en scooter-taxi's kunnen niet aan het werk en lopen daardoor geld mis. Kinderen gaan niet naar school. Dr. Misher van de lokale kliniek vertelt dat overstromingen mensen ook ziek maken. “Ze krijgen huidinfecties en last van diarree, omdat het water ernstig vervuild is. We zien in de kliniek dat patiënten tijdens het regenseizoen vaker met dit soort klachten naar ons toe komen.” Dit zijn de onzichtbare verliezen die mensen lijden en die nooit in rapporten of berekeningen verschijnen.

Kikkers in een pan

Ondanks de gevolgen blijven de bewoners van Tambelan de overstromingen op de koop toe nemen. Hun perceptie van wat nog ‘normale overstromingen’ zijn verschuift ieder jaar met elke centimeter hoger water. De analogie van de kikkers in de langzaam kokende pan gaat hier goed op: als de overstromingen straks echt een groot probleem worden, is het al te laat.

In Tambelan denk ik vaak aan de stad waar ik zelf opgroeide: Vlaardingen. Die ligt 4 tot 6 meter onder NAP. Ik weet, net als de meeste Nederlanders, dat we door klimaatverandering onder water kunnen lopen, maar we wanen ons vaak nog in schijnveiligheid. Ik geef mijn landgenoten dan soms ook de schuld van het huidige klimaatbeleid, dat nog geen zoden aan de dijk zet. Maar wiens verantwoordelijkheid is het om de overstromingen in Tambelan tegen te gaan? Mijn tijdelijke burens zijn noodgedwongen gewend geraakt aan een situatie die voornamelijk buiten hun gemeenschap veroorzaakt wordt. Het water staat hen nog niet aan de lippen, maar dat zal in de nabije toekomst wel het geval zijn. Tenzij de wereld anders gaat kijken naar extensieve rampen én maatregelen neemt. En daar moet nog veel voor gebeuren. Of zoals mijn overbuurvrouw zou zeggen: “Wij doen ons best, dan doet God de rest.” □

Pepijn Rademakers (33)

Is: Projectmanager bij Race Against Waste
Missie: Kinderen inspireren tot duurzamere kledingkeuzes

Jullie organiseren al jaren een E-waste Race op basisscholen, en nu is daar de Textiel Race bijgekomen. Hoe gaat zo'n race in z'n werk?
“Het is een wedstrijd tussen een aantal scholen uit dezelfde regio, waarbij de leerlingen op allerlei manieren punten kunnen verdienen. Door een poster of filmpje over consumeren te maken bijvoorbeeld, een kledingruil te organiseren of iets van textiel te repareren. En ze kunnen oud textiel inzamelen in de buurt, zodat het niet bij het restafval terecht komt. De verwerking wordt verzorgd door onze partners.”

Waarom richten jullie je op kinderen in de bovenbouw van de basisschool?
“Dan zijn we er precies op tijd bij: net voordat ze zelf kleding gaan kopen en om de haverklap iets nieuws willen. We beginnen altijd met een gastles, daarin vertellen we ze over de schadelijke effecten van fast fashion. Het is vaak een eye-opener voor ze dat die kleding zo goedkoop is door uitbuiting van werknemers en soms zelfs kinderarbeid. En dat er zo veel water en gif gebruikt wordt voor de katoenteelt. Aan het eind van die les staan ze vaak te stuteren om ermee aan de slag te gaan.”

Wat hopen jullie te bereiken?
“Textiel heeft een van de grootste afvalstromen, met een grote impact op milieu, klimaat en mensen. De helft van al het gebruikte textiel belandt nu bij het afval, terwijl het nog prima te gebruiken is. Dus daar is nog heel veel winst te behalen. Als we op iedere school een paar kinderen kunnen inspireren om het goede te doen, ben ik heel blij dat ik daar een steentje aan heb mogen bijdragen. En als zij dan op hun beurt ook hun ouders en familieleden inspireren zijn we een heel eind op de goede weg.”

“Voor veel kinderen zijn de lessen over fast fashion een eye-opener”

De geheimen van het weer

Wat zijn mobieltjes toch verslavend! Ik heb het altijd vreemd gevonden dat mensen die willen weten wat voor weer het wordt, vaak helemaal niet meer naar buiten kijken. Weeronline en Buienradar zijn altijd binnen handbereik. En, eerlijk is eerlijk, ik betrap mezelf er ook steeds vaker op dat ik sneller op zo'n website kijk dan naar de wereld om me heen.

Maar aan het zingen van de vogels kun je horen of de regen snel zal vallen. De toon van de wind kondigt soms droogte en extreme warmte aan. De vorm van de wolken, het web van de spin, de vlucht van de zwaluw, de kleur van de bodem... Alles vertelt wel iets over het weer. En hoe dat precies zit, was ik toch wat vergeten.

Gelukkig is daar nu *De geheimen van het weer* van Tristan Gooley. Dit boek geeft tips en achtergronden. Je leert hoe je voortekens herkent in wolken, wind, heuvels en straten, in planten en dieren en zelfs in kleine druppels dauw. Soms logisch en vanzelfsprekend, soms ronduit onverwacht. De auteur behandelt ieder teken heel geduldig, minutieus.

"Het is altijd goed om onszelf eraan te herinneren dat de meest voor de hand liggende dingen in de natuur vaak door slechts weinig mensen worden opgemerkt."

Er is zo veel te zien. Zo veel te leren. Het boek is inspirerend, maar ik schrik er ook van terug. Want je moet wel heel goed kijken, ruiken, voelen om de tekens in het veld te zien en het weer zo te voorspellen. Het vraagt aandacht, tijd en oefening, vooral als je het wat ontwend bent.

Dus snel naar buiten, aan de wandel. Laten we beginnen met de wolken. In het boek worden zeven vuistregels genoemd, dus dat is nog te doen: *"Als de wolken lager komen te hangen, komt er waarschijnlijk slecht weer aan. Hoe meer verschillende wolkensoorten je ziet, hoe slechter de weersvoorspelling. Als kleine wolkjes groter worden, is er weersverslechtering op komst. Wolken die aanzienlijk hoger dan breed zijn, kondigen aan dat het waarschijnlijk slecht weer wordt. Wolkentoppen met een stekelige of rafelige aanblik waarschuwen voor onbestendig weer. Hoe ruwer de basis van de wolk, hoe groter de kans op regen. Hoe lager de waargenomen wolk hangt, hoe minder ver vooruit je kunt voorspellen."*

Een egel kruipt onrustig door de heg.

Thomas van Slobbe

De geheimen van het weer. Tristan Gooley. KNNV Uitgeverij, juli 2023. ISBN 9789050119252. 472 pagina's, paperback. Prijs €24,95.

PUBLICATIES

Lopen met de wind

Uitwaaien is een typisch Nederlandse gewoonte die inmiddels synoniem staat aan 'je hoofd leegmaken' en een voorbeeld van de helende kracht van de natuur. Renske Jonkman onderzoekt dit fenomeen in een persoonlijk essay. Hoe houdt de Nederlander zich staande in dit vlakke landschap dat een paar meter onder zeeniveau ligt, en waar de sterke westenwind voortdurend waait? Hoe heeft het onze cultuur gevormd?

Uitwaaien: Lofzang op het vlakke land.

Renske Jonkman. Nijgh & Van Ditmar, augustus 2023. ISBN 9789038812885. 256 pagina's, paperback. Prijs €21,99.

Natuurhistorische reis

Paleontoloog Steve Brusatte vertelt het verhaal van alle zoogdieren, van ver vóór de dinosaurïers, het verhaal van onze oorsprong. In onze stamboom staan sabeltandtijgers en mammoeten, maar vooral veel soorten die we nu niet meer herkennen. Hij maakt er een spannende natuurhistorische reis van. Voor liefhebbers van Harari.

De opkomst en heerschappij van de zoogdieren.

Steve Brusatte. Ambo|Anthos, augustus 2023. EAN 9789026360039. 588 pagina's, paperback. Prijs €34,99.

Postkapitalistische toekomstvisie

In *Er is wel een alternatief* presenteren dertig denkers uit de journalistiek, maatschappelijke organisaties, politiek en wetenschap een hoopvolle toekomstvisie, een basis om samen aan een postkapitalistische samenleving te bouwen. Onder hen Abel van Gijlswijk (Hang Youth), journalist Clarice Gargard, Daniëlle Hirsch (directeur Both ENDS) en Senna Maatoug (Tweede Kamerlid van GroenLinks). Ook delen mensen die vastlopen in het huidige systeem, bijvoorbeeld door het toeslagen-schandaal of milieuvervuiling, hun ervaringen.

Er is wél een alternatief. Routes naar een postkapitalistische samenleving. Hans Rodenburg, Koen Bruning, Noortje Thijsen. Ambo|Anthos, september 2023. ISBN 9789026364471. 344 pagina's, paperback. Prijs €23,99.

Gemarginaliseerde bomleggers

How to Blow Up a Pipeline is gebaseerd op het gelijknamige, behoorlijk controversiële boek waarin auteur Andreas Malm tot de conclusie komt dat geweldloze actie niet leidt tot de omslag die nu zo noodzakelijk is. Sabotage van met name van de fossiele infrastructuur is daarom legitiem, zegt Malm. Het boek gaat meer over waaróm je een oliepijpleiding zou moeten opblazen, de fictiefilm richt zich (wellicht iets teveel) op het hóé. Misschien komt dat doordat *heist*-films als *Ocean's Eleven* en *Reservoir Dogs* een inspiratiebron waren. Films in dat genre gaan meestal over een stel boeven (maar dan leuke) die een onmogelijk geachte diefstal willen plegen. Er zit wat persoonlijk drama in, wat romantiek, misschien wat maatschappijkritiek en sowieso veel spanning. Als er al aandacht wordt besteed aan mogelijke ethische bezwaren, blijft dat aan de oppervlakte. Juist bij dit onderwerp - waar ligt de grens bij klimaatactivisme? - ligt wat door de samenleving als ethisch verantwoord wordt gezien onder een vergrootglas. De keuze voor deze vertelvorm is daarom ongelukkig. Leent zo'n beladen onderwerp zich hier wel voor?

En dan het verhaal. We volgen een groepje gedesillusioneerde jongeren dat gelooft dat de olie-industrie alleen kan worden ondermijnd door ervoor te zorgen dat de olieleveranties in gevaar komen. En dus besluiten ze een oliepijpleiding op te blazen, zonder schade toe te brengen aan de natuur of mensen. Uit flashbacks wordt duidelijk wat hun persoonlijke motieven zijn en hoe ze op elkaars pad zijn gekomen. Zo is Xochitl's moeder onlangs gestorven tijdens een extreme hittegolf en heeft Theo terminale kanker, het gevolg van haar jeugd in de schaduw van een olieraffinerij. En de jonge vader Dwayne, niet groen of links zoals de anderen, maar woedend omdat er een nieuwe pijpleiding wordt gelegd precies op de plek waar hij woont. Xochitl en haar studievriend Shawn probeerden eerder al de universiteit te laten stoppen met investeren in fossiel, maar liepen daarbij tegen een muur van onwil op.

Dat de personages vooral vanuit een gemarginaliseerde positie en wrok en onvrede op dit pad terecht zijn gekomen, doet geen recht aan de wanhoop die veel wetenschappers en activisten voelen. Dat het gebruik van fossiele energie moet ophouden is in de film vooral een gegeven, waardoor wat de bomleggers echt drijft nauwelijks wordt ingekleurd. Dat voelt als een gemiste kans. Moeten we ons afvragen of het ze lukt uit handen van de politie te blijven, of wat ze doen ethisch verantwoord is? Of moet de vraag zijn: hoe kan het zover komen dat we er als samenleving niet in slagen fossiel sneller uit te faseren, waardoor het plegen van dit soort aanslagen voor mensen überhaupt een optie wordt?

Wendy Koops

How to Blow Up a Pipeline, nu in de bioscoop.

BIOSCOOP Onbezorgde zomer?

In de serieuze maar ook humoristische zomerfilm *Roter Himmel* brengen de vrienden Leon en Felix hun vakantie door in een huisje aan de Baltische zee. Het is de bedoeling om daar te werken; Leon is bezig met zijn tweede boek en Felix wil een fotoportfolio maken. Een onverwachte gast en een zomerliefde maken werken echter verdomde lastig. Terwijl de veel minder vrije en zelfverzekerde Leon worstelt met existentiële vragen, woeden op de achtergrond oncon-

troleerbare bosbranden die langzaam hun kant opkomen. Leon is bang om onbetekenend te zijn, terwijl de jongeren zich afvragen of er in de toekomst nog wel onbezorgde zomers zullen zijn. **Roter Himmel, in de bioscoop vanaf 31 augustus.**

TELEVISIE Groene straten

Ruim een derde van het tuinooppervlak in Nederland is versteend. In de serie *12 straten groen* wordt er in twaalf provincies een straat omgetoverd tot groene oase. Buren werken een jaar lang samen om tegels, asfalt en andere harde oppervlakten te vervangen door weelderig groen. Ze krijgen daarbij hulp van presentatoren Anita Witzier en Tim Hogenbosch en *BinnensteBuiten*-experts Anne Wieggers en Martin Stuger. Niet alleen leren de buren elkaar beter kennen en maken ze hun directe omgeving aantrekkelijker, ze gaan ook hit-teststress en wateroverlast tegen en bevorderen de biodiversiteit. In elke aflevering staat een andere Nederlandse gemeente centraal. **12 straten groen, vanaf 2 september om 19.00 uur op NPO 1.**

Beeld: James Drop

ONLINE Synthetische liefde

Diamonds are forever? Dat is maar de vraag, nu er steeds meer niet van echt te onderscheiden synthetische diamanten op de markt komen. De documentaire *Nothing Lasts Forever* duikt in de wereld van de diamant, een wereld vol leugens en bedrog. Ondanks de mensenrechten- en milieuschendingen en de introductie van termen als bloed-diamant en conflictdiamant, bleef dat overbeprijste glinsterende stukje steen staan voor eeuwige liefde. De film bezoekt handelsbeurzen, mijnen, laboratoria en bijeenkomsten in de Verenigde Staten, Afrika,

China en India en onderzoekt hoe het imago van de diamant is gecreëerd. Is het nog steeds ontastbaar? **Nothing Lasts Forever, vanaf 20 augustus te streamen op NPO Start.**

Milieudefensie in je testament?

Het geeft Theo Olthuis een goed gevoel

Onderwijzer, dramadocent en schrijver Theo Olthuis is opgegroeid op de grens van de stad en de natuur. Lees waarom hij zijn testament geregeld heeft.

“Vanaf de beginjaren – sinds de Club van Rome – ben ik al lid van Milieudefensie. Milieudefensie was toen hard nodig en nu nog steeds. Ik ben hoopvol, maar bedrijven veranderen veel te langzaam.

Ik zie mezelf niet als een actief lid; ik ben meer een toeschouwer. Ik schrijf en praat over het milieu en voel me erg verbonden met jullie werk.

Al op mijn 45e heb ik mijn testament geregeld. En ik kan je vertellen; het geeft een enorm goed gevoel. Alles ligt klaar in mijn bureautje, ook mijn begrafenis is geregeld. Ik raad iedereen aan dit ook te doen.”

Foto: Brenda Poppenk

Alles kan nog

Al is de aarde bijna uitgehold, buitgemaakt de lucht vervuild en worden zeeën ziek van ons, alles kan nog.

Moet nog kunnen, want een veter fikt al, wil al branden als een beetje zon door een vergrootglas valt. Dat weet een kind. En ook dat een vinnetje al wil draaien onder een straatje water of bij een zuchtje wind.

Alles kan nog, is nog mogelijk. Tis nog niet te laat. Zonlicht, windkracht en stromend water zijn genoeg voor nu en later.

Theo Olthuis

Theo's hele verhaal lezen?

Ga naar <https://milieudefensie.nl/doe-mee/nalaten/theo> of scan de QR-code en laat je inspireren om ook Milieudefensie op te nemen in je testament.

Doe een toegift

Iedereen maakt zich in zijn leven wel ergens sterk voor. Gewoon omdat we dat belangrijk vinden. Maar wat als je er zelf niet meer bent? Met een toegift kun je nog één keer opkomen voor de dingen die jij belangrijk vindt. Wil je een leefbare aarde doorgeven? Neem Milieudefensie op in je testament, zoals Theo.

Eiwitbron van eigen wateren

Wat een kennis en ervaring onder de Milieudefensie-aanhangers over het eten en verwerken van tuinbonen! Dat bleek uit de tips die ik kreeg toegestuurd naar aanleiding van de vorige editie van deze rubriek. Zoals bereiding van jonge tuinbonen in de dop en de aansporing vooral te gaan proeven van de tuinbonenfalafel uit de Amsterdamse foodtruck Abu Salie van Shahar Cohen.

Dit keer een hele andere eiwitbron, niet van eigen bodem, wel van eigen wateren: mosselen. Van april tot juni te midden omdat ze dan 'melken': ze laten hun zaad- en eicellen los, zodat er nieuw mosselzaad ontstaat. Maar voor de rest van het jaar vindt ook duurzaamheidswaakhond de Good Fish Foundation mosselen eten een prima keus. Dat is niet vanzelfsprekend, denkend aan de ecologische drama's die de consumptie van veel vis- en schaaldieren wereldwijd met zich meebrengt. De zo populaire kabeljauw uit onze eigen Noordzee? Niet meer doen want zwaar overbevist, net als de zeebaars. Eveneens links laten liggen: sliptong (een babyvis met veel bijvangst en schade aan de zeebodem), paling (ernstig bedreigd), gamba's (slavernij, mangrovekap en gebruik van chemicaliën) en geelvin, grootoog- en blauwintonijn (diep in de gevarezone).

Groen licht voor mosselen uit onze Oosterschelde

Wel groen licht dus voor de mosselen uit onze Oosterschelde. Zijn ze wild of is het kweek? Allebei, en daarmee een mooi voorbeeld van de natuur benutten zonder die ten gronde te richten. Mosselzaad laat zich niet kweken en wordt uit de natuur opgevoerd in de Waddenzee en dan aan touwen of palen in de Oosterschelde verder gekweekt. Wel even opletten dat je geen mosselen neemt die van de bodem worden geoogst, want dat verstoort allerlei organismen. Ja, de vele vangst- en teelttechnieken en bijbehorende voor- en nadelen brengen je al snel aan het duizelen. Gelukkig doet Good Fish het zoekwerk voor ons en leidt ons met de Goede Viswijzer door de duurzame keuzestress. Nederlandse mosselen hebben het Marine Stewardship Council (MSC) keurmerk. Ze voeden zich met in de natuur vrijelijk beschikbare algen en geven ons vervolgens smaak en zinnige voedingsstoffen, zoals ijzer, magnesium, calcium, foliumzuur en vitamine B12: in grotere hoeveelheden dan rundvlees. Vanwege de B12 en het hoge ijzergehalte zag ik online dat mosselconsumptie wordt aangeraden voor vegetariërs en veganisten. Maar van een pescotarische invulling van het veganisme heb ik nog nooit gehoord. Of zouden er 'molluscanisten' bestaan, mensen die geen dierlijke producten eten met uitzondering van schaaldieren? Het zou zo maar kunnen.

Michiel Bussink is onder andere journalist, schrijver, notenteler, moestuinder en wildplukker. Zie michielbussink.nl.

Gerookte mosselen

- 1 kilo mosselen per persoon
- Mot (zaagsel geschikt voor roken)
- Bijkomende ingrediënten naar believen, zoals frieten, stokbrood, mayonaise, knoflooksaus, mosterd.

De heerlijke zeesmaak van mosselen komt nog meer tot zijn recht door ze te roken. Doe de mot onderin de rookoven, vervolgens de lekbak en daarop het rooster. Spreid de mosselen over het rooster en zet de rookoven op middelhoog vuur op het fornuis, met de deksel half dicht. Doe zodra de mot begint te roken de oven helemaal dicht en rook de mosselen zo'n 10 minuten. Serveer de mosselen in de rookoven. Gooi nog gesloten mosselen weg. Geen rookoven? Maak er een van een oude braadslede. Op de bodem een laag aluminiumfolie met opstaande rand. Daarop een rooster, dan op de braadslede een deksel van aluminiumfolie.

Iets meer dan de helft van de Nederlanders van 4 jaar en ouder doet wekelijks aan sport. Gezond voor lichaam en geest, maar geldt dat ook voor de planeet? Down to Earth gooit een balletje op: hoe duurzaam is onze beweegdrift?

Energie krijgen of energie vreten?

Fitness

Sinds een jaar of 20 is fitness de meest beoefende sport. De meeste mensen gaan ervoor naar de sportschool, maar ook in openbare beweegtuinten, op bootcampveldjes of slingerend aan je eigen rekstok kun je je spieren laten rollen.

Voordelen Om te fitnessen heb je in principe helemaal geen apparaat met een stekker nodig (wel discipline). Er zijn loopbanden en crosstrainers waarmee je energie kunt opwekken in plaats van verbruiken.

Nadelen Helaas wordt daar nog niet veel in geïnvesteerd en is het nu nog niet mogelijk met door beweging opgewekte energie een sportschool draaiende te houden. Met zonnepanelen uiteraard wel! Spotify of op Netflix aan en gaan op die loopband: je helpt jezelf ermee, maar het klimaat is niet gebaat bij al dat stroomverbruik.

Impact Airco's, fitnessapparatuur, tv's en koelkasten, de bijna vierduizend fitnesscentra en ruim tweeduizend sport-scholen in Nederland slurpen samen nogal wat energie. Verduurzaming is nog niet zo *booming* in de fitnesswereld: gerecyclede vloeren en tweedehands apparatuur zijn bijna nergens te vinden. Wie klimaatvriendelijk wil fitnessen, kiest dus beter voor de beweegtuint. Of stap in je eigen (moes)tuin: anderhalf uur tuinieren verbrandt net zo veel calorieën als een uurtje sportschool. Win-win en klimaatkarmapunten!

Lopen

Hardlopen of wandelen: leuker kunnen we het niet maken, wel makkelijker.

Voordelen Je hebt er weinig voor nodig. Je kunt ook afval rapen onderweg: dan ben je een plogger of plandelaar, hoe leuk is dat?!

Nadelen Hardloopschoenen slijten snel, zijn moeilijk te recyclen en laten bij elke hardloopsessie microplastics los: 2 gram per paar per jaar! Om dat goed te maken, móét je er wel op los ploggen of plandelen.

Impact Jaarlijks maken fabrikanten volgens *Trouw* wereldwijd meer dan 12,5 miljard paar hardloopschoenen. De productie van een paar kost 14 kilo CO₂. Kan dat ook anders? Voorlopig niet echt. Er bestaan duurzamere schoenen, maar daar ren je langzamer op dan op de gangbare exemplaren, dus erin investeren is niet aantrekkelijk. Pech voor de planeet...

Zwemmen

Van vlinderslag tot waterrat, een op de vijf mensen zwemt maandelijks.

Voordelen Koudwaterzwemmen is hip, gezond en er is geen zwembadverwarming voor nodig.

Nadelen Voor warm water is die dus wél nodig en dat kost grote hoeveelheden gas. In warm water wordt bovendien chloor gebruikt, sowieso geen vriend van het milieu. Ook verandert het in combinatie met urine in de stofjes stikstoftrichloride en cyanogeenchloride die schadelijk zijn voor met name de longen.

Impact Zwembaden gebruiken bakken met energie: lang leve zonnepanelen! Als die er zijn tenminste... Wat betreft chloor gloort er hoop in de vorm van natuurzwembaden die gefilterd worden door planten en de opening van het eerste chloorvrije binnenbad dat werkt met ultrafiltratie en UV-desinfectie. Hoezee! Ja, dat kan ook nog: zwemmen in zee. Geen impact. Hoewel: 25 procent van de zonnebrand op je lijf (inclusief nanoplastics) verdwijnt in het water. De meeste zonnebrandmerken bevatten UV-filters en parabenen die schadelijk zijn voor koraal, maar er zijn ook oceaانvriendelijke varianten op de markt.

Wielrennen

Iedereen is inmiddels weleens van de sokken gereden door een te enthousiaste wielrenner: de hoeveelheid mensen die wekelijks op een racefiets stapt om door het land te zoeven, is de laatste jaren geëxplodeerd.

Voordelen Geen stroom vereist.

Nadelen Behalve als je een elektrische(!) racefiets gebruikt. Je hebt het een en ander aan materiaal nodig: fiets, helm, schoenen, speciale fietskleding. Fietstoerisme zorgt voor overlast in natuurgebieden en meer autokilometers naar het buitenland.

Impact Aan grondstoffen geen gebrek, zo lijkt het: de gemiddelde wielrenner besteedt 400 euro per jaar aan nieuwe fietsen en accessoires. Fietsframes worden tegenwoordig vaak gemaakt van koolstofvezel (carbon). De productie daarvan kost meer energie dan die van staal en carbon is ook nog eens moeilijk te recyclen. Elektrische racefietsen doen bovendien een schepje bovenop de groeiende berg e-waste.

Voetbal

Een procent van Nederland is sportveld. Een aanzienlijk oppervlak wordt gebruikt voor voetbal: ruim 7200 velden. Ongeveer een vijfde daarvan bestaat uit kunstgras.

Voordelen Gras is groen, toch?

Nadelen Elk voordeel heb z'n nadeel: om gras zo groen te houden worden bestrijdingsmiddelen en massa's water gebruikt. Om de eigenschappen van echt gras na te bootsen, wordt kunstgras bestrooid met rubbergranulaatkorrels die in het milieu terecht komen en te veel zink in ons drinkwater brengen. Kunstgras is niet goed recyclebaar én heeft een relatief korte levensduur.

Impact Behalve uit gras met pesticiden of plastic bestaat de impact van voetbal uit kantines vol dampende frikandellen, shirts van polyester en autoverkeer van voetballers en hun publiek. Gelukkig is het gras groener bij de burens: in Engeland is een klimaatneutrale voetbalclub, Forest Green Rovers, waar gespeeld wordt op een biologisch grasveld en het kantinevoedsel volledig veganistisch is. *We want more!*

Nichon Glerum (38)
Is: Fotograaf, vormgever en oprichter van The Clothing Loop
Missie: Gebruiken wat er al is

Je startte een paar jaar geleden met een kledingruil in je eigen wijk. Hoe kwam je op het idee?

"Het is organisch ontstaan, tijdens de eerste lockdown. Iedereen had uit verveling z'n klerenkast opgeruimd en kon nergens heen met wat 'ie weg wilde doen. Toen hebben we in de buurtapp bedacht om tassen te vullen en bij elkaar langs te brengen. Je haalt er iets uit, stopt er iets in en geeft de tas door aan de volgende. Iedereen was meteen enthousiast, want het was toen een van de weinige leuke dingen die je kon doen."

Inmiddels zijn er naar schatting zo'n 30 duizend leden in Nederland en bestaan er afdelingen in veertien landen. Wat is er zo bijzonder aan wat jullie doen?

"Het blijkt in de praktijk gewoon heel goed te werken. Mensen kijken echt naar de tassen uit. Het is hyperlokaal, duurzaam, kostenbesparend en ook nog eens sociaal. We ruilen niet alleen kleding, maar creëren ook communities. Iemand schreef: het leukste wat ik ooit uit de tas heb gehaald is mijn buurvrouw."

Koop je zelf nog wel eens iets nieuws?

"Al 14 jaar niet meer. Terwijl ik heel erg van kleding hou. Mijn kasten zitten vol en overal zit een verhaal achter. Maar ik laat kleding ook zo weer los om te rouleren. Ik heb er vertrouwen in dat er altijd wel weer iets leuks op mijn pad komt. Het is eindeloze lol: je kan onbeperkt blijven ruilen met nul negatieve impact. Die stroom droogt nooit op. Er zijn genoeg kleren op de wereld om de komende zes generaties te voorzien, er hoeft echt niets nieuws meer geproduceerd te worden."

"Er zijn genoeg kleren op de wereld om de komende zes generaties te voorzien"

Colofon

Down to Earth
 Nummer 78, augustus 2023

Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact
 Postbus 19199
 1000GD Amsterdam
 020 626 26 20
 redactie@downtoearthmagazine.nl
 www.downtoearthmagazine.nl

Redactie
 Carolien Ceton (hoofdredacteur),
 Esmee de Gooyer (redacteur)

Redactieraad
 Marlijn Dingshof, Karen van den Einde,
 Erica Meijers

Art-direction en vormgeving
 8-13 Ontwerpers, Marjan Peters.
 www.8-13.nl

Down to Earth Magazine wordt in juni en augustus iets bescheidener uitgegeven. Nummers 77 en 78 tellen 8 pagina's minder, de redactie bereidt zich ondertussen voor op een restyling.

Druk
 Moderna printing,
 Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement
 Minimaal €35,- per jaar voor zes nummers. Je bent dan ook lid van Milieudefensie. Wijzigen kan bij de Servicelijn: service@milieudefensie.nl of 020 626 26 20, ma t/m do van 09.30 - 16.30 uur. Opzeggen kan via 020 205 14 21, ma t/m do van 08.30 - 21 uur, vr 08.30 - 18 uur, za 10 - 16 uur.

Advertenties
 YUNO,
 Henriëtte Tomassen,
 06 508 44 808
 info@yuno.nu,
 www.yuno.nu

ISSN: 2211-0712

Praat mee tijdens ledenbijeenkomst

Als lid van Milieudefensie heb je invloed. Wat vind je van het voorstel voor de nieuwe statuten en het verenigingsreglement? Heb je er vragen of opmerkingen over?

We horen het graag tijdens onze extra ledenbijeenkomst. Kom je ook?

Ga voor meer informatie naar milieudefensie.nl/ledenbijeenkomst en meld je aan.

Wanneer?
 7 september online via Zoom of
 18 september op ons kantoor in Amsterdam

Bijlo belt...

... met Kalf

"Kalf, met wie?"

"Dag Kalf, met Vincent Bijlo."

"Ooooh, heb je daar Vincent Bijlo aan de lijn, die vind ik altijd zo leuk, geef hem eens even aan mij?"

"Nee moeder, hij belt voor mij. Oh, ik wil dit niet. Maar het moet, van het Convenant Dierwaardige Veehouderij. De mens vindt het dierwaardig om kalf na de geboorte niet van koe te scheiden."

"Heerlijk! Heerlijk! Dit is de natuur hè."

"Ja, zalig moeder, dat ik bij u mag drinken. Maar ik wil niet aan de door een robot afgekloven uiers van mijn moeder lebben, ik wil alleen, alleen in een kalveriglo, liters melk zuipen uit een speen! Ik wil happy hour. Ik wil bijgevoerd worden door een lekkere boer, uit een emmer. Maar dat mag niet van de kritische consument. De kritische consument wil knuffelmelk."

"Haha, zo leer je de kneepjes van het koe-zijn, Kalf."

"De kneepjes van het koe-zijn moeder. Ik wil geknepen worden door een geile boerenknecht, maar ik moet het normale zooggedrag van mijn moeder gedogen. Daar krijg ik goede afweer van, dan ben ik minder bevattelijk voor Paratbc. En dan herstelt mijn moeder beter van de afkalving."

"Ik peopte je er zo uit, hups, geen enkele moeite, nee hoor, ik heb geen hulp nodig van een veterinaire arts. En de nageboorte was er bijna eerder dan jij. Haha!"

"Heel natuurlijk moeder. Wacht maar, wacht maar tot haar melk dikker wordt. Dan kiest de boer eieren voor zijn geld. Dan scheidt hij ons alsnog, hij heeft geld nodig om zijn dure lening te kunnen afbetalen."

"Leg aan kalf, leg aan, ze hangen ervoor!"

"Hhhmmm, de melk wordt al dik moeder!"

"Ach welnee, dat duurt nog zeker twee weken. En, hoe smaakt het?"

"Naar klaver en kruiden moeder, naar biodiversiteit. Twee weken, twee weken, hoe kom ik die in godsnaam door, meneer Bijlo, help me!"

"Volhouden Kalf, nog even, denk aan de kritische consument, daar doe je het voor. Je kan het, denk aan mij, want ik ben zo'n kritische consument."

Vincent Bijlo

Illustratie: Pepé Smit

Kom naar onze Campagnedag in het teken van: massamobilisatie

Het kabinet is gevallen,
de nood aan verandering is hoger dan ooit.
Nu is het tijd voor échte klimaatactie!
Kom op 30 september
naar onze Campagnedag
en bereid je samen met ons voor
om dit najaar met duizenden
de straat op te gaan.

bit.ly/30-september

Maak in 3 maanden écht impact
met het traineeship van

**FAIR FUTURE
GENERATORS**

POWERED BY MILIEUDEFENSIE

Leer nieuwe skills, volg workshops
en doe tegelijkertijd werkervaring op.
Werk jij mee aan een eerlijke en groene wereld?

Meld je nu aan!
www.fairfuturegenerators.nl

